

91
427
NICOLAE FIRU

DATE ȘI DOCUMENTE

CU PRIVIRE LA

ISTORICUL BISERICII
GR.-OR. ROMÂNE

DIN

ORADEA MARE.

ARAD, 1909.

TIPARUL TIPOGRAFIEI DIECEZANE GR.-OR. ROM.

221.857

NICOLAE FIRU

DATE ȘI DOCUMENTE

CU PRIVIRE LA

ISTORICUL BISERICII
GR.-OR. ROMÂNE

DIN

ORADEA MARE.

Josif Moldovanu
Inspector școlar
ARAD

ARAD, 1909.

TIPARUL TIPOGRAFIEI DIECEZANE GR.-OR. ROM.

Venerabilele noastre Consistoare diecezane, la insistența și propunerea Magnificenței Sale a dnului Vasile Mangra arhimandrit și vicar episcopesc în Oradea-mare, pentru a nu se perde cu timpul datele și documentele ce le mai avem prin arhivele parohiale, precum și prin arhivele comunale și comitatense, cu privire la istoricul singuraticelor biserici parohiale, au dat circulare la toate parohiile din dieceză, obligând pe conducătorii oficiilor parohiale, ca pe baza datelor și documentelor ce le au la dispoziție, să redacteze fieștecare, în formă de monografie, istoricul bisericii și în legătură cu aceasta, a comunei bisericesti de sub păstorirea sa.

Cetind și eu acest circular și pătruns de importanța conținutului său, — vrednic în adevăr de acela, la a cărui insistență s'a dat, — eram oarecum mâhnit, că soarta nu m'a pus și pe mine în fruntea vre-unei parohii, ca să am prilejul de a contribui și eu, prin modesta mea muncă, la frumoasa operă de istorie bisericească-națională, a cărei înjghebare s'a pus la cale prin circularele Veneratelor Consistorii.

Este adevărat, că încă de pe atunci mă gândeam la istoricul pompoasei noastre biserici din centrul Orăzii-mari, și nu e mirare aceasta, pentru că de ani de zile locuiam și locuiesc în imediata ei apropiere, și când ies din locuința mea, înaintea ochilor mei zăresc întâi, abia la câțiva pași, zidul suriu-negru al sfintei clădiri.

Cu timpul m'a prins un viu interes, să caut și eu date asupra istoriei acestei biserici și știindu-mă în capitala unui comitat, înzestrat cu o arhivă bo-

gată, m'am decis, să caut unele și altele documente, cu privire la istoricul bisericeii, nu cu pretenția însă de-a redacta istoricul ei, ci, ca documentele și datele eventual aflate, să le pun la dispoziția aceluia, care s'ar ocupa cu redactarea unei monografii.

Văzând în decursul timpului, că nimenea nu se angajează la acest lucru, de o extraordinară importanță, m'am hotărât eu, să public pe baza documentelor ce le-am aflat prin arhiva parohială și cea comitatensă, un fel de istoric al bisericeii.

Conștiu de modestele mele puteri, cu o sfială oareși-care dau publicității acest modest rod al muncii mele.

Simțesc, că lucrarea mea nu este o muncă desăvârșită, dar tot atunci trebuie să susțin, că scurtul istoric făcut de mine, se bazează pe date autentice.

Imprejurările mele modeste nu mi-au permis să compun istoria critică a bisericeii de care mă ocup, ci a trebuit să mă mărginesc numai la înșirarea evenimentelor și faptelor petrecute în sinul comunității bisericești din Oradea-mare, dela zidirea bisericeii până în ziua de azi.

Pentru aceea, această modestă cărticică o dau publicității, ca o mică colecțiune de date și izvoare, cari vor putea eventual, servi de îndreptar pentru acela, care ar intenționa să facă în direcțiunea aceasta o lucrare mai temeinică și mai vastă.

Imi țin de datorință însă, ca și pe această cale să exprim respectuoasele mele mulțumite M. on. comitet parohial din Oradea-Mare, care, drept recunoștință a muncii prestate, a binevoit, prin votarea unui ajutor pecuniar, să facă posibilă tipărirea modestei mele lucrări, iar întru cât aceasta ar umplea un gol cât de mic în istoria bisericilor din Metro-

polia noastră, satisfacția și mulțumirea mea sufletească ar fi deplină; revenind însă meritul pentru faptul, că m'am hotărît a scrie asupra istoriei bisericei din Oradea-mare Magnificului domn Vasile Mangra arhimandrit și vicar episcopesc, membru al Academiei Române, care în circularele amintite mai sus a dat nu numai ideea, ci și directiva de redactare.

Oradea-mare, luna iulie 1909.

Nicolae Firu,
învățător.

Încă din vechime, Oradea-mare erà sediul unui episcop ortodox român, cu reședința în V.-Velența unde erà și biserica.

Poporul ortodox din Oradea-mare pe acest timp și până la anul 1784, aparțineà bisericii din V.-Velența, care, dupăcum se vede din documentele vechi, s'a zidit pe cheltuiala comercianților din Oradea-mare.

La anul 1695 moare cel din urmă episcop al Orăzi-mari, *Efrem*, și dupăce pe acest timp cade și unirea Românilor din Ardeal cu biserica apuseană, episcopul latin din Oradea-mare, voind a converti și pe Români bihoreni la catolicism și respective la unire, intrevine la locurile mai înalte și scaunul episcopesc al Orăzii-mari nu se mai îndeplinește nici până în ziua de azi.

Dupăce Români din Bihor rămân fără păstor și conducător, episcopul latin voind a-și înmulți turma de altcum foarte mică, căci Ungurii erau aproape toți reformați, — începe lupta pentru convertirea românilor la catolicism și respective la unire.

Episcopului latin îi și succede, mai cu momeli și promisiuni, mai cu forța, a înduplecà vre-o câțiva preoți să treacă la unire dimpreună cu o parte din turma păstorită de ei, dar când aceștia sunt puși la dijmă (zeciuală), iar de altă parte văzându-se înșelați în promisiunile făcute lor, se lăpădară de unire și iarăși s'au reîntors la religiunea cunoscută lor din moși-strămoși.

Români ortodoxi din Oradea-mare sunt și ei perzecutați pentru religiunea lor, dar fiind tari în

credință, nu se lasă nici ademeniți, nici înfricați de goanele episcopului latin.

Purtarea ortodoxilor din Oradea-mare. a avut mare influință și asupra ortodoxilor din comitat, deoarece aceștia văzând statornicia Orădanilor în credința străbună, sufereau și ei mai ușor orice goane și pedepse, dar de legea străbună nu se lăpădau.

Intre românii ortodoxi și uniți încep certele religioase — cari în urmă degenerază în adevărate bătăi.

Uniții, și mai ales preoții trecuți la unire, spriginiți de episcopul latin, devin tot mai temerari, întră cu forța prin comunele și bisericile ortodoxe și le declară de unite; deși poporul nici nu voia să audă de unire.

În urma multelor acuze ridicate contra unirei cu forța, la anul 1735 se exmite comisiune pentru cercetarea plânsorilor, dar fiind comisiunea sedusă de episcopul latin, poporul nici n'a fost întrebat asupra plânsorilor date, ci numai preoții corupți și vânduți episcopului latin, iar aceștia au „mărturisit naintea comisiunei, că poporul voiește a se tine de aceea lege, de care se ține preotul“.¹⁾

Episcopul Aradului Sinesie Jivanovici, văzând starea deplorabilă în care a ajuns biserica ortodoxă din comitatul Bihorului, după ce câștigă concesiune mai înaltă, iar pentru siguranța persoanei sale, la caz de lipsă, chiar și azistență militară, în anul 1751 întreprinde o vizitație canonică în părțile Bihorene până la Oradea-mare.

În Oradea-mare episcopul fu primit de cătră comercianții de aici și poporul din jur cu solemnitate ne mai văzută până atunci.

¹⁾ Andrei Br. de Șaguna, Ist. bis. ort. Sibiu 1860. Tom. II. pag. 221.

Episcopul Aradului a petrecut în Oradea-mare peste trei luni, de unde făcea excursiuni în diferite părți ale Bihorului și cu deosebire în părțile acele, unde unirea bântuia mai tare. Ca în drumul său episcopul să nu fie oprit de oamenii episcopului latin, aceste excursiuni le făcea însoțit și de miliție, dar, pe lângă toată asistența militară, oamenii episcopului latin provocau ceartă, ba chiar și bătăi.

Poporul văzând episcop român și știindu-se ei supuși fără voia lor unui episcop străin de limba lor, s'au lăpădat de unire și comune întregi s'au reîntors la religiunea lor străbună.

Episcopul latin, văzând, că poporul român la vederea episcopului român ortodox din Arad se lăpădă de unire și se reîntoarce la religiunea străbună, a trimis și el în vizitare canonică pe sufragantul său, vicarul gr.-cat. român Meletie Covaci.¹⁾

Meletie Covaci, deși nu bucuros, a întreprins vizitarea canonică, — dar dupăcum însuși mărturisește episcopului său, — fără nici un rezultat. În acest raport M. Covaci se plânge episcopului, că în mai multe comune din părțile Mărghitei a fost întrebat de popor „*de este el cu adevărat episcop ori nu? și dacă în adevăr este episcop, să le arate diploma împărătească cu pecete*“. — Neputând arăta popoului nici o diplomă — căci nu avea — aceștia îl sfătuiră să se ducă dela ei mai departe, ba au fost și de aceia, cari auzind de venirea lui, sau au fugit sau nu îi dădeau nici o importanță.

1) Meletie Covaci a fost preot ort. român în Diosig de origine Macedo-Român, fiu de comerciant, pentru purtare rea a fost ridicat de către episcopul Aradului din post, tuns și ras. — Ca să-și răzbune contra episcopului dela Arad, a trecut la unire, devenind cel mai mare dușman al bisericii ortodoxe.

Biserica ort. română din Oradea-Mare.

După vizitarea episcopului s'au ridicat plânsori la tron și din o parte și din alta. — Episcopul Aradului se plânge în contra purtării oamenilor episcopului latin, acesta se plânge în contra episcopului dela Arad, care cu presiuni și amenințări ar fi înduplecat poporul român, să părăsească unirea și să se reîntoarcă iarăși la ortodoxie.

În anul 1754 ianuarie 16, preoții ortodoxi din Oradea-mare se plâng episcopului *Sinesie* dela Arad, că pe senatorii interni și externi din Ujváros¹⁾ i-au alungat înlocuindu-i numai cu uniți și latini, cu toate că până acuma, senatul a fost compus fără deosebire de religione.

Tot în anul 1754, preoții uniți din Oradea-mare se plâng episcopului latin, că preotul ortodox din V.-Velența în ziua anului nou cu ocaziunea alegerii de magistrați au umblat din casă în casă ațâțând în contra capitlului, și au șters din listă pe toți candidații uniți fiind aceia periculoși pentru schismatici, iar pe George Costa, unit, fiind ales de jurat, l'au prins de gât și de păr și l'au bătut.

Tot preoții uniți arată mai departe episcopului latin, că ortodoxii fără știrea judeului (primarului) și a senatului, pe ascuns a deschis în Oradea-mare școală în strada Peții²⁾ cu toate că și în V.-Velența au biserică și școală.

1) Ujváros e o parte din orașul Orăzii-mari.

2) Praeter haec ignaro Iudice, et Senatu, clam in Platea Urbis Petze vocilata, non ita pridem Schismaticam Scholam induxerunt, de destinataque ei domo, ibidem Puera-instrui faciunt ataquae erudiri. Quod facere eis semper cantum erat quod si Deus medio Excellentiae Vestrae non unitis istis fraenum non inyecerit, et scholae eorum hujati impedimentum non posuerit depopulabuntur, et errabundos non facient, diversis in dies inveniendis insultationibus suis . . . etc. (Protocolul Congregației com. Bihor XII. pag. 643—1754).

În anul 1754 (ianuarie 26) și episcopul Aradului *Sinesie*, se plânge arhiepiscopului dela Carloviț despre pornirile violente ale episcopului latin For-gach față de poporul român neunit.

În urma deselor acuze reciproce, la anul 1754 împărăteasa Maria Terezia a orânduit comisiune au-lică, care să cerceteze plânsorile date.

Înainte de această comisiune, care a lucrat 4 ani (1754—1758) „fiind chemat poporul... unul câte unul fu întrebat, că e unit sau neunit? și mai fiecare se dechiara de neunit și că voiește a fi supus episco-pului dela Arad“.¹⁾

Tot din protocolul acestei comisii se vede, că pe acest timp în Bihor „*au fost 8667 familii ortodoxe cu 14420 copii și numai 225 familii unite cu 431 copii*“.²⁾

După depărtarea comisiunii aulice, goanele în contra ortodoxilor din Bihor și mai ales în contra celor din Oradea-mare, încep de nou, dar acum nu mai mult din partea episcopului latin, ci din partea episcopului gr.-cat. sufragane Meletie Covaci, sprijinit de episcopul latin.

Sub M. Covaci pornesc goanele asupra orto-doxilor din Oradea-mare și mai ales asupra comer-cianților macedo-români, în așa măsură, că mulți dintre aceștia, văzându-și periclitată existența și, ca să scape de goane, numai în ascuns se mai țineau de ortodoxi iar la aparință se dădeau de uniți.

Văzând ortodoxii, că goanele din partea episco-pului Covaci nu numai că nu încetează, ci din zi în zi devin tot mai grave, în cercul comercianților se pornește o mișcare, cu scop de a purta lupta cu

1) Dr. I. Ardelean, Istoria Diecezei gr.-cat. de Oradea-mare, Blaj, 1888 Tom. II. pag 29.

2) A. Șaguna, op. cit. pag. 226.

Meletie Covaci, și tot odată începe o mișcare nouă pentru câștigarea concesiunii preaînalte, spre a-și zidi biserică în Oradea-mare.

Deși în V.-Velența se află biserică ortodoxă, unde umblă și poporul din Oradea-mare, totuși comercianții și poporul de aici nu se putea împăca cu gândul, că uniții, abia câteva familii, să aibă în Oradea-mare biserică, iar ei — nu; de aceea începând cu anul 1760, ortodoxii înaintează mereu rugări peste rugări la tron, în cari cer concesiune, ca și ei să-și poată zidi biserică în Oradea-mare. Cum însă pe acele timpuri confesiunea ortodoxă era numai tolerată, cererea ortodoxilor totdeauna a fost respinsă.

Pentru îndeplinirea funcțiilor religioase, ca înmormântări, botezuri, cununii, feștării, masluri, etc. ortodoxii din Oradea-mare aduc în oraș preoții din V.-Velența, deși aceștia sunt opriți a păși pe teritoriul orașului, din care cauză apoi, nu odată, între preoții uniți și neuniți, se întâmplă certe și bătăi.

Ca un fel de demonstrație în contra uniților și mai ales în contra lui M. Covaci, înmormântările se fac cu ceremonii mari, se fac procesiuni la sfințirea grânelor, a viilor, binecuvântarea plugurilor... ș. a.

Episcopul Meletie Covaci, văzând în aceste fapte periclitată cauza unirei în Oradea-mare, la anul 1774, înaintează la Majestatea Sa o jalbă. în care se plânge în contra preoților ortodoxi din V.-Velența, din a căror cauză „unirea nu numai se împedecă ci regresează“.

În această jalbă Meletie Covaci cere:

1. „Ca episcopul neunit dela Arad, fără concesiune regească, să nu poată intra în comitatul Bihării“.

2. „Școala lor dela Oradea să fie strămutată la Velența“.

„Că preoții din V. Velențe nici la îngropăciuni, nici la binecuvântarea plugurilor și a sămănăturilor și sub nici un pretext să nu poată intra în orașul Orășii mari ci numai să se întrețină în satul V. Velența unde au biserică și să se îndestulească cu aceea.¹⁾

În anul 1781 octombrie 13, Împăratul Iosif al II-lea dăde memorabilul edict de toleranță, care deși cu ceva restricțiuni, ridică și biserică ortodoxă din starea umilită în care se afla până atunci.

Comunitatea ortodoxă din Oradea în anul 1782 înaintează în urma acestui edict, rugare la locurile mai înalte și cere concesiune, pentru a-și edifica biserică în orașul Oradea-mare. Neprimind nici un răspuns, în anul 1783 mai înaintează o rugare, dar acum sosește și răspunsul, că edificarea bisericii nu se încuviințează, ci să se mulțumească cu biserică din V. Velența²⁾ și tot acelaș e răspunsul dat și la rugarea dată în anul 1783³⁾.

Tot în acest timp comunitatea înaintează și la comitat mai multe rugări și plânsori în care arată neajunsurile și greutățile, ce le întimpină credincioșii, cu umblarea la biserică din V. Velența. Mai departe arată, că mulți credincioși mor fără a fi mărturisiți și cuminecați, pruncii mor nebotezați... etc., pentru că în oraș nu se află preot, ci acela totdeauna trebuie chemat din satul vecin: V. Velența.

La repețitele rugări și reclamări ale comunității, din partea comitatului se ordonează cercetare, pentru staverirea adevărului.

La 24 februarie 1783 comisia de investigare, compusă din vice-comitele Ladislau Budaj de Beöltse,

¹⁾ Adnexa I.

²⁾ Adnexa II.

³⁾ Resoluția Nr. 2495—1783 mai 24.

jucele Ladislau Király de Leffkocz, canonicul-lector Ioanne Simon și juratul Adam Szacyvai, ținând investigație la fața locului, în raportul înaintat la congregațiune constată, că în Oradea-mare se află 151 familii stabile în case proprii, 40 familii în case închiriate și 29 înși necăsătoriți; în Olosig se află 9 familii cu case proprii, iar nouă înși necăsătoriți. Mai departe constată, că biserica din V. Velența e departe de Oradea-mare, drumul până acolo e rău iar în timp ploios și iarna e foarte greu de umblat; totodată constată, că comunitatea are și locul și capitalul de lipsă, adunat pentru a-și zidi biserică.¹⁾

Pe lângă acest raport, ortodoxii înaintează o nouă rugare²⁾ datată din Viena 12 iulie 1784 d'a dreptul M. Sale. Rugarea o prezintă Impăratului Iosif al II-lea în persoană nobilii Ioan Püspöki și Mihai Kristoff.

La rugarea aceasta, cu datul de 27 septembrie 1784 a urmat apoi rescriptul locotenenței domnești din Pojon, prin care, *din grație specială*, Maestatea Sa permite ortodoxilor din Oradea-mare, liber exercițiu religionar și zidirea unei biserici în oraș.³⁾

Indată după primirea acestui rescript, comunitatea, având deja gata planul bisericii și având la îndemână și materialul de lipsă, a luat toate măsurile trebuincioase, pentru începerea lucrărilor, iar la 9 Noembrie 1784, cu mare solemnitate s'a pus peatra fundamentală a bisericii ortodoxe prin episcopul Aradului Petru Petroviciu.

Despre punerea petrii fundamentale ne servește ca document, inscripția gravată în trei table de marmoră, fixate în pilastrii cari spriginesc corul.

¹⁾ Adnex III.

²⁾ Adnex IV.

³⁾ Adnexa V.

Aceasta inscripție eternizată în limba grecească, românească și sârbească este următoarea:

„zidire a bisericei acesteia temeiul cel din început
 „s'a pus în anul 1784 în 9 zi noemvrie cu voea și
 „cu slobozenia a Prea înălțatului Impărat al Roma-
 „nilor Iosif al II-lea căruia fie pomenire vecinică,
 „stăpânind cu eparhia Aradului Petru Petrovici, fiind
 „protopresbiter Orăzii-mari George Ranisavlevici, iară
 „Mihai Püspöki și Mihai Kristoff titori, s'a zidit cu
 „cheltuiala norodului drept credincios neunit de neam
 „grecesc, românesc și sârbesc, locuitori ai orașului
 „acestuia și a Hramului Adormirei Născătoarei de
 „Dumnezeu fii ascultători; prin chiumeș¹⁾ maistor
 „Iacob Eder și Ioan Lins paler.“

D'asupra acestei inscripții se află portretul împăratului Iosif al II-lea.

Deși ortodoxii au câștigat dreptul de exercițiu public religionar și edificarea unei biserici în oraș, totuși atunci, când au văzut străinii, că ortodoxi nu se mulțumesc cu zidirea unei case de rugăciuni, ci își zidesc biserică modernă cu turn, clopote și orologiu, — cum pe acele vremi nu era alta în Oradea-mare, au voit să-i oprească dela aceasta, pe motiv, că comunitatea nu dispune de capitalul suficient, pentru zidirea turnului, facerea clopotelor și a orologiului.

În contra edificării bisericei ortodoxe a remonstrat episcopul român gr. cat., motivând, că aceasta stă abia la 38¹/₂ stângini depărtare de catedrala sa și parohia greco-catolică.

La remonstrațiunea episcopului, Locotenența Domnească prin rescriptul Nr. 774--1785 răspunde, că deoarece peatra fundamentală a bisericei

¹⁾ chiumeș — kömives — zidar.

acesteia s'a pus prin episcop, și dacă aceasta se edifică după modul prescris de lege, — atunci să nu se mai pună nici o pedecă, ci să se lase curs liber lucrărilor.¹⁾

Catolicii, dar mai ales uniții, cari în edificarea bisericii ortodoxe vedeau periclitată unirea nu numai în Oradea-mare, ci în întreg comitatul Bihor, cer de nou la congregațiunea comitatului ca: ortodoxilor să nu li-se permită a-și face ușă la biserică de cătră stradă, să nu-și facă turn, să nu aibă drept a pune clopote și orologiu, căci Maestatea Sa nu le-a dat și acest drept, ci numai exercițiul religionar liber. Totodată arată, că poporul ortodox este foarte sărac și că capitalul de 10946 fl. adunat cu multe greutate, abia a fost de ajuns pentru acoperirea spe-selor de zidire a bisericii, până la starea în care se află acum.

De unde să ia acum ortodoxii capitalul de lipsă pentru zidirea turnului, facerea clopotelor și orologiului?

Comunitatea ortodoxă văzându-se mereu șicanată și că străinii intenționat caută să zădărnicească lucrările de edificare a bisericii, cu desconsiderarea rescriptelor mai înalte, — la 26 februarie 1786 recurge la comitat în contra amestecului străinilor în afacerile comunității, arătând totodată că:

1. Prin decisul Înaltului Consiliu s'a permis punerea clopotelor;

2. Că pentru facerea turnului au cărămida și nisipul de lipsă, precum și capital în bani 6150 fl.²⁾

3. Că și atunci, când poporul din Oradea-mare umblă la biserica din Velența, funcțiile religioase aici

¹⁾ Anexa VI.

²⁾ Adnexa VII.

în oraş erau publice, iar acum, când prin rescript domnesc, cultul religios s'a declarat de public, comunitatea este în drept să-şi zidească biserica cu uşă la stradă, turn şi în el clopote.¹⁾

La recursul comunităţii, congregaţia comitatului Bihor ordonează investigare, spre a constată, dacă comunitatea dispune de capitalul şi materialul de lipsă pentru zidirea turnului, aşezarea clopotelor şi a orologiului, şi, dacă comunitatea corespunde sau ba hotărârilor comisiei regeşti din anii 1756—1758.

La 28 septembrie 1786 comisia de investigare raportează congregaţiunii următoarele:²⁾

1. Comunitatea dispune de capitalul şi materialul de lipsă pentru zidirea turnului:

2. Că bisericile din oraş, care sunt până acum, nici una nu au turn.

3. Că sunt 220 de familii.

4. Că preoţii din satul V.-Velenţa şi până acum au făcut în Oradea-mare funcţii religioase publice.

5. Că orologiul din turn va fi spre înfrumuseţarea oraşului.

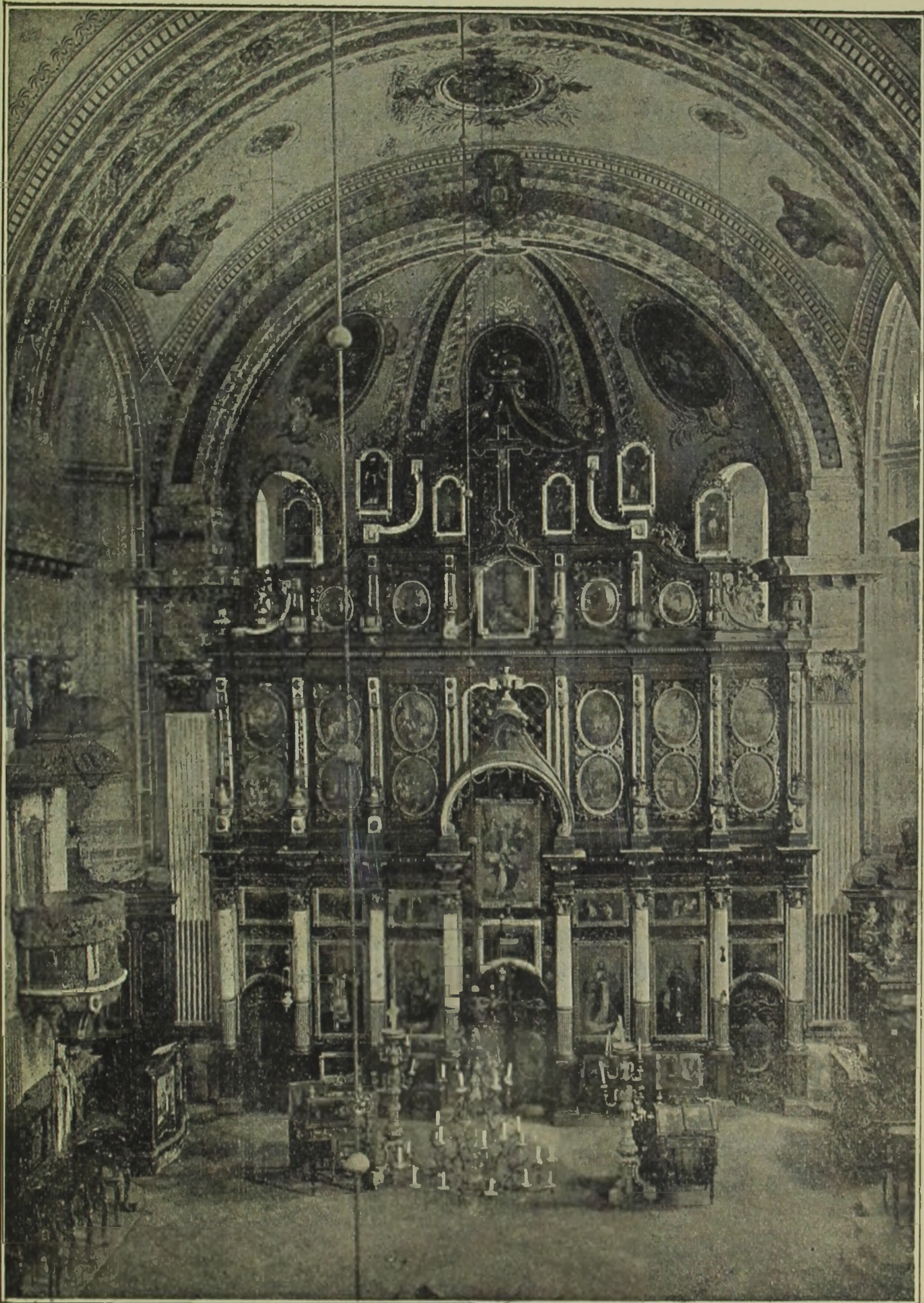
Acest raport se transpune spre opiniare şi episcopului român greco-catolic Moise Dragoş, carele, deşi află de juste şi legale cererile comunităţii ortodoxe, totuşi nu poate recomanda încuviinţarea zidirii turnului, punerea clopotelor şi orologiului pe motivele că :

1. Maestatea Sa a încuviinţat liberul exerciţiu religios, dar nu şi zidirea unei bisericii moderne,

2. Că capitalul de 10946 fl. preliminar pentru edificarea bisericii, deşi aceasta nu e gata, s'a cheltuit, iar capitalul de 6150 fl. preliminar pentru zidi-

¹⁾ Adnexa VIII.

²⁾ Adnexa IX.

Iconostasul bisericii din Oradea-Mare.

rea turnului, clopote și orologiu, încă nu va fi de ajuns, deoarece și pentru edificarea bisericii din V.-Velența s'a preliminarat 4500 fl. iar la capăt a costat 20.000.

3. Că și comunitatea romano-catolică își va edifica turn la biserică.

4. Că și eu am adunat în dieceza mea 8500 fl. pentru zidirea catedralei mele.

5. Că și eu trebuie să recurg după concesiune ca să fac la catedrala mea turn și să pun clopote.

Dupăce acum ar fi trei biserici lângă o altă cu clopote, prin a căror tragere s'ar conturbă slujba Dumnezeiască în una ori alta biserică, așa repet, că deși cererea lor este legelă, nu pot recomandă încuviințarea zidirei turnului, punerea clopotelor și orologiului la biserică lor.¹⁾

Relațiunea comitatului dimpreună cu opinia episcopului Moise Dragoș s'a transpus pentru rezolvire Locotenenței Domnești de unde cu dtul 26 Aug. 1786 Nr. 34492 să răspunde, că dupăce Majestatea Sa din grație specială a conces ortodoxilor din orașul Oradea-mare exercițiul religionar liber și zidirea bisericeii, așa să permite, ca la biserică nou edificată să-și facă turn și să pună în el clopote și orologiu.

* * *

În decursul lucrărilor la boltitură (cerime) se întâmplă și o nenorocire și anume: boltitura nefiind strânsă în fer destul de tare, se surpă și dupăcum se vede din raportul judeului Samuil C. Teleky²⁾, îngroapă sub ruine 3 lucrători, alți 2 sunt grav răniți iar doi mai ușor.

În urma acestei întâmplări, din partea comitatului se ordonează cercetare pentru a află, că cine

¹⁾ Adnexa X.

²⁾ Adnexa XI.

poartă vina la aceasta nenorocire? s'a întâmplat aceasta din greșală tehnică ori din alte cauze?

La 11 octombrie 1786 comisia de cercetare compusă din arhitecții Joseph Hofman și Bartholomeu Hulih, titorii Mihai Püspöki și Mihai Kristoff precum și judele asesor Ladislau Király de Leffkocz, constată — dupăcum se vede din relațiunea judeului,¹⁾ că:

cărămida din care s'a făcut boltitura (cerimea), n'a fost destul de bine arsă; și ca că să cruțe spese, boltitura n'a fost legată deajuns cu fer, — pentru cele întâmplute răspunderea o are arhitectul Iacob Eder, care a primit asupra sa toată garanța pentru lucrările făcute, — că prin nenorocirea aceasta a murit zidarul Adam Purchat de 27 ani, necăsătorit, la care s'a aflat 36 fl., care sumă se depune la mâna judeului investigator,

au fost grav răniți zidarii Ștefan Fecz, căsătorit, fără familie, Ioan Lins, necăsătorit și Iosif Fecz, cari stau sub îngrijirea chirurgului comitatens,

s'au însănătoșat și au intrat în lucru Iosif Rachel, necăsătorit, Iosif Moring, căsătorit și Gabrill Khenig.

Comisiunea, la propunerea arhitecților Hofman și Hulih admite, ca boltitura să se poată face din nou, însă din cărămidă de calitate mai bună și să se lege cu fer pe mai multe locuri.

După multe lupte și neajunsuri, în anul 1790, *adecă la 5 ani după punerea petrii fundamentale*, ortodoxii au ajuns să-și vadă visul realizat; biserica, casa lui Dumnezeu, vrednică de locul ce-l ocupă — a fost gata, iar la 17 noembrie 1790 s'au și mutat cu sfânta slujbă în biserica nouă.

În timpul cât s'a lucrat la edificarea acestei biserici (1784—1790) serviciul dumnezeesc — dupăcum

¹⁾ Adnexa XII.

ne arată preotul de atunci Ioan Clintoc — se ținea în casa lui *Niri András*, care casă se află peste drum dela altarul bisericii.¹⁾

Despre starea credincioșilor ortodoxi înainte de anul 1784, precum și despre zidirea bisericii și înființarea parohiei din Oradea-mare ne arată destul de lămurit și fostul preot Ioan Clintoc în notița următoare :

„Aceste sfinte douăsprezece mineae, pă limba „rumânească întru acest chip s’au surzuit și dat pe „sama sfintei biserici neunite din orașul Oradea-mare, „care biserică s’au început așa: nu să putea pomeni „dă ar fi fost biserică neunită în orașu Oradea-mare, „ci tot poporul neunit a Orăzii-mari umbla la biserică „în Várad-V. (elențe) până ce Iosif al II-lea împăratul „Romii au dat tolerație adecă răbdare sau slobozirea „legilor și a să zidi biserica și a să putea întoarce dela o „lege la alta cu catichizație de șase săptămâni, atuncea „eu mai jos numit eram paroh în V.-V. din anul „1770 și de acolo slujam norodului neunit cu multă „greetate ducând încă și morții la olf²⁾ de-i îngro- „pam, dară huli și goanele de uniți câte pățam cine „le-ar putea scrie. — Eu venit din satu Nojoridu „român și cu puțină învățatură, dară în anul 1784 „noua și biserică și temeteul³⁾ ni s’au slobozit și „așa la 20 de zile octomvre ne-am și mutat cu „sfânta slujbă în Oradea în casa lui Niri András, „care stă azi dela oltar păsta uliță. Iarăși în 7 zile „noemvre s’au și sfințit și pus fundamentul bisericii, „iară în anul 1790 noemvre 17 zile am și intrat cu „sf. slujbă întrânsa, dară am trudit destul până la

¹⁾ Casa în care s’a născut și mecenatele Emanuil Gozsdu, azi proprietatea fundațiunei Gozsdu.

²⁾ olf=pădurea Volf de azi.

³⁾ temeteul=cintirim.

„zidire numai Dumnezeu știe, că și în V.-Velența am
 „slujit în casa 8 ani până ce s'au zidit biserica
 „aceea, și aci iarăși în casă șasă ani până s'au
 „zidit și aceasta cu multă trudă și strâmtoare dară și
 „cu bucurie și dor a norodului cum nu să poate
 „scrie. Spre acestia dară apărare și și patronie s'au
 „așezat și pus Hramul Adormirei Maicii lui Dumne-
 „zeu. — Acestia sfintei biserici și hram am cinstit
 „aceste mineae 12 cu 90 de zloți cumpărate și le-am
 „dat pentru sufletele noastre în loc de părusie adecă
 „mie și soații mele anume Novac Teodora iarăși
 „născută în satu Nojorid. — Deci dară cine s'ar
 „întâmplă să le fure, sau să le schimbe, sau să le
 „numai mute dela aceasta sfântă biserică aiure, acela
 „cu gând de săvârși să fie anatema, blăstămat, și
 „ferul și lemnele și petrele să putrezască, iară trupul
 „aceluia să nu putrezască în veci amin. În ziua de
 „azi am scris, și le-am și dat bisericei în 12 zile
 „martie 1807 și iarăși a viețuirii mele în V.-V. și în
 „Oradea-mare treizeci și șapte. — Ioan Clintoc... de
 »V.-V. neunit“.

*

Lucrările de pictură, sculptură și auritură în interiorul bisericei au început abia la anul 1815.

În ședința comunității, ținută la 13 Decembrie 1813 c. v. prim curatorul Mihai Kristoff arată, că a sosit timpul, și totodată propune, ca să se înceapă pictarea și aurirea bisericei.

Comunitatea primește propunerea și tot odată alege o comisiune pentru constatarea activelor și pasivelor bisericei și pentru a face și prezintă comunității un conspect asupra fondurilor de care dispune biserica și cari se pot folosi spre acest scop.

În comisiunea propusă se alege: Protopopul Mihai Emanuelovici, Mihai Püspöki, Lazar Driva,

Vreta Popovici, Mihai Marzák, Ioan Rad, Ioan Poynar, Tanasie Pitris, George Onaca, Sigismund Rozvány și Mihai Radovics.¹⁾

Comisiunea, în ședința comunității dela 19 ianuarie 1816, raportează, că pentru zugrăvirea bisericeii, comunitatea dispune de capitalele și fondurile următoare :

1. Lăsământul lui Dimitrie Driva	500 fl.
2. Lăsământul lui Váralyai Paulcsek Mihály	500 „
3. Lăsământul văduvelor George Nicolici și Mihai Cséffai	600 „
4. Lăsământul lui Ștefan Vajda, a cărui executor este epitropul Ioan Pudera, care totodată să provoacă a umblă în cauză și a predă competența ce cade bisericeii	
5. Tot soția lui Ștefan Vajda a testat	200 „
6. La Iosif Püspöki	100 „
7. Soția lui Ioan Iantso	100 „
8. George Kristoff în prețul viilor datorește	100 „
9. Soția lui George Molnar prin testament	200 „
din care sumă bărbatul ei a plătit până acum	100 „
10. Mama mașteră a lui Simeon Szüts jude în Katona-Város a testat pe sama bisericeii, cât? Dnii curatorii știu cât a testat?	
11. Din lăsământul de	700 „
a lui Andrei Papp următorul Dimitrie Marzák a plătit până acuma	400 „
și așa mai rămâne dator cu	300 „
	<u>de tot 2500 fl.</u>

Dovedindu-se suma aceasta de puțină pentru pictarea, sculptarea și aurirea bisericeii, comunitatea, la propunerea lui Ioan Püspöki, hotărăște să vândă

¹⁾ Prot. Nr. 57—1813.

unele realități d'ale bisericeii și anume: casele testate de credincioșii Eva Săcădati și Petru Ursan aflătoare în strada Peții.¹⁾

Aceste case le cumpără un anumit Vasilie Papp, cu 4500 Rft., mai obligându-se a da prin 3 ani câte 7—7 cubule²⁾ grâu, iar pentru capelan în 2 ani locuință liberă.

Dupăce nici din sumele aceste nu s'au putut acoperi spesele împreunate cu pictarea și aurirea bisericeii, comunitatea a mai împrumutat 6000 fl. din „fondul național“ dela Carloveț. Angajamentul pentru achitarea acestei datorii au luat-o asupra lor mai mulți credincioși cu dare de mână.³⁾

Pictura, sculptura și aurirea bisericeii este opera fraților Alexandru și Arseniu Teodorovici din Neoplanta (Ujvidék) și e făcută în stil baroc. Ei au pictat iconostasul, icoanele sărbătorilor și icoanele de pe pereți între cari două în mărime naturală. Aceste sunt: Isus în grădina Gestimani și Adormirea Născătoareii de Dumnezeu — hramul bisericeii.⁴⁾

Icoanele de pe strane, scaunul arhiereului, predicatorul, precum și alte icoane mai mici le-a făcut pictorul Paul Murgu din Timișoara.

Văpsirea pereților și a corului a făcut-o măestrul Iacob Gölsz.

Tot frații Alexandru și Arseniu Teodorovici au pictat și mormântul Domnului, care în Vinerea patimilor se pune în mijlocul bisericeii.

Pictarea, sculptarea, aurirea și văpsirea bisericeii interne a costat peste 26.000 florini.

*

1) Prot. Nr. 74—1816.

2) 1 cubul=120 litre.

3) Vezi contractele în arhiva parohiei.

4) Contractul din 24 iunie 1816.

Abia în anul 1831 s'au terminat toate lucrările la biserică. Imprejurare, pe care comunitatea o aduce la cunoștința lui Maxim Manuilovici, episcop în Vârșeț și administrator al diecezei Aradului, — cu deosebită bucurie.

Luând episcopul știre despre terminarea completă a lucrărilor, numai decît avizează comunitatea, că actul sfințirii voiește a-l îndeplini însuși.

În ședința comitetului din 25 Martie 1832 prim-epitropul Ioan Pudera prezintă scrisoarea episcopului Maxim Manuilovici, în care acesta își exprimă dorința de a săvârși actul sfințirii; totodată propune, ca P. S. Sa să fie rugat și din partea comunității, ca să vie la Oradea-mare și să îndeplinească actul sfințirii.¹⁾

Indată după primirea rugării dela comunitate, episcopul avizează pe epitropul Ioan Pudera, că în 5 ori 6 maiu 1832 va sosi la Oradea-mare împreună cu protopopii dela Caransebeș și Oravița. Totodată dispune, ca pentru actul sfințirii să se procure o scară lungă de doi metri cu razim, un ciocan de lemn, 4 șorțuri albe de pânză, 2 bureți de mare, 24 rifi de ață (groasă) albă și fină, precum și două ștergare albe.

Primind comunitatea răspunsul episcopului, numai decît se fac preparativele de lipsă pentru sfințire și primirea episcopului.

Tot la propunerea epitropului Pudera, în comisiunea pentru aranjarea banchetului se aleg: vice-epitropul Nicolae Zsiga, judele de tablă Ioan Püs-pöki iunior, Dimitrie Kristoff iunior, comisar, Mihai Radovici, senator și Mihai Stupa, senator și avocat, iar pentru primirea episcopului pe lângă aceștia se

¹⁾ Adnexa XII.

mai aleg: Atanasiu Boțco, protopop și președintele Consistorului, Iosif Popovici, preot, prim-epitropul Ioan Pudera, Mihai Püspöki, avocat, Andrei Driva, Zomborli Pál, Teodor Pál și Paul Papp. — Această deputațiune a eșit întru întimpinarea episcopului la comuna Gepiu (Gyapju); aici l'au salutat de bun sosir studenții Csavdári Ioan și Nicolae Bica, unul în limba latină, iar celalalt în limba maghiară.

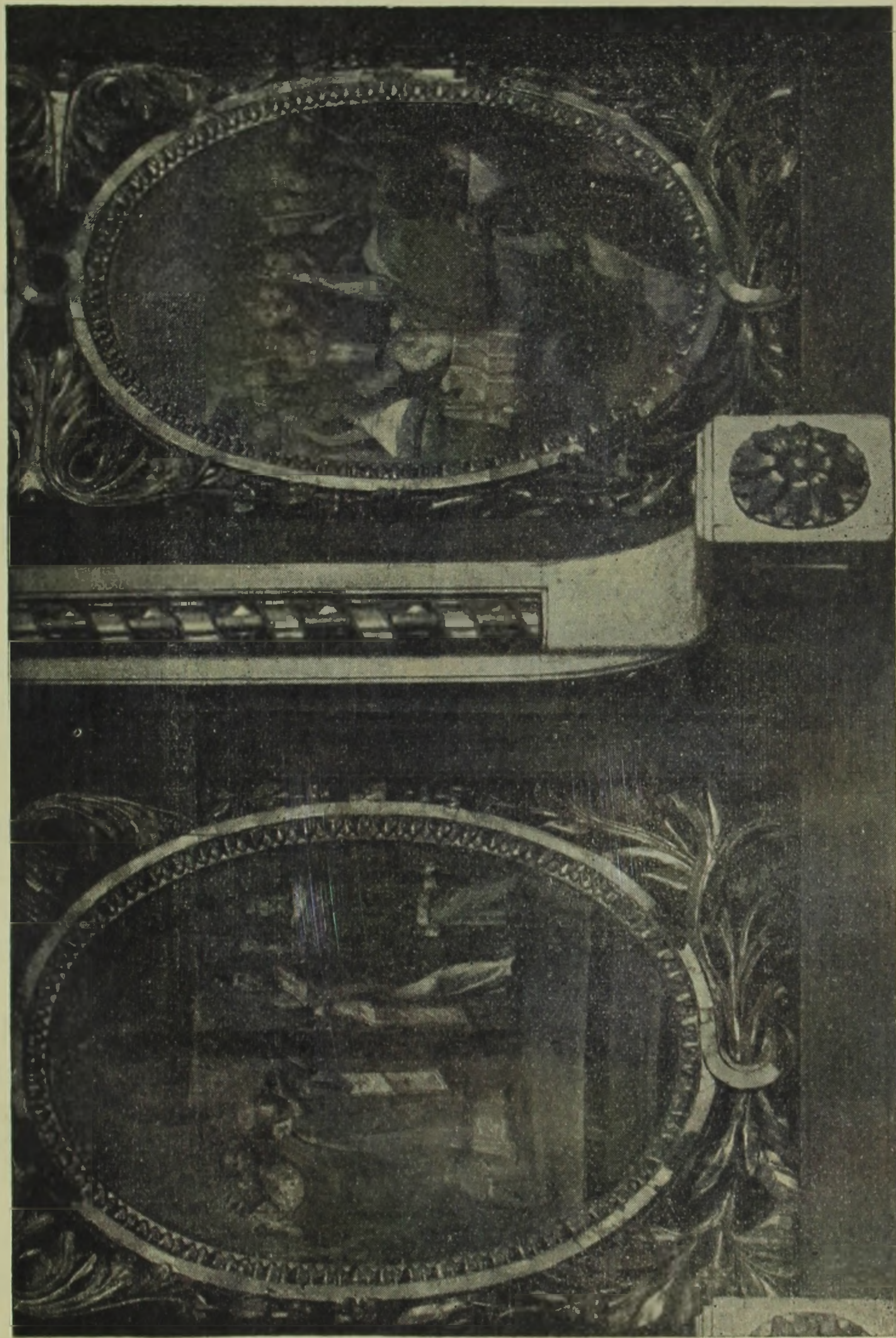
Dupăce în comuna Gepiu episcopul și suita sa au fost ospătați, au plecat mai departe spre Oradea-mare, unde a sosit în 5 maiu d. a. — Ajuns aici episcopul a descins la locuința epitropului al 2-lea Alexandru Ioanovici, unde a fost primit de poporul credincios cu cea mai mare însuflețire, în numele căruia a fost salutat de cătră protopopul Beiușului Teodor Balint și de cătră preotul locului Iosif Popovici.

A doua zi după sosire, episcopul a servit în biserică sânta liturgie iar în zilele următoare, s'a odihnit, rămâind ca actul sfințirii să se facă în 11 iunie dupăcum s'a hotărît și vestit de mai nainte.

In ziua de 11 iunie s'a îndeplinit actul sfințirii cu pompă deosebită, servind episcopul cu azistență numeroasă între cari și protopopii dela Caransebeș și Oravița. — Predica ocazională a rostit-o episcopul, prin care îndeamnă pe credincioși, ca să țină cu tărie la legea străbună și să lucreze toți din toate puterile pentru lățirea și păstrarea ei.

La actul sfințirii a fost învitat și au luat parte episcopul unit Samuil Vulcan cu toți canonicii, autoritățile civile și militare, precum și inteligența din loc. — Asemenea a luat parte la actul sfințirii și miliția din loc, care a dat și onorurile cuvenite prin salve de tunuri.

Din incidentul sfințirii bisericii, comunitatea a dat în reduta orășenească un banchet, la care au

O parte din interiorul bisericii din Oradea-Mare.

luat parte episcopii: Maxim Manuilovici și Samuil Vulcan, autoritățile civile și militare, protopopii dela Caransebeș și Oravița... etc. — S'au ridicat toaste pentru familia domnitoare, principii și arhiduci, pentru palatinul țării, episcopi, ctitori... etc. După fiecare toast miliția a dat salve de tunuri.

Drept recunoștință pentru serviciile prestate la actul sfințirii, miliției, precum și întreg poporului drept credincios ortodox, în ziua aceasta li-s'au servit prânz.¹⁾

Actul sfințirii se află eternizat prin niște tăblițe cari se află aninate pe pereții bisericeii, în locul unde episcopul a uns pereții cu sfântul mir. Inscricția de pe tăblițele aceste este următoarea :

„Cu bunăvoința și deplinirea Triipostaticescului „de o ființă Dumnezeu, s'a sfințit biserica aceasta „întru pomenirea Adormirei Născătoarei de Dumne- „zeu, prin sfințita lucrare a Inalt Preasfințitului Dom- „nului Maxim Manuilovici pravoslavnicului episcop „al Vârșeșului, Lugojului, Caransebeșului și Orșova- „Mehadiei, precum și a văduvitei de Dumnezeu „scutitei Eparhii al Aradului, actualnicului admini- „strator, în zilele fericitei împărășii a Prealuminatului „și atot stăpânitorului Impăratului și craiului Francisc I „și a încoronatului mai tinărului Crai Ferdinand al „V-lea, fiind Arhiepiscop și Metropolit sârbesc și „românesc Escelența Sa Domnul Stefan Stratimiro- „vici. In Orașul Oradea-mare în anul dela Cristos „1832 luna lui maiu 30 zile“.

In timpul, cât a stat episcopul Manuilovici la Oradea-mare, a vizitat și biserica din V.-Velența, a prezidat o ședință a Consistorului, cu care ocaziune

¹⁾ Despre actul sfințirii a se vedea protocoalele Nrii: 562, 586, 587, 593, 594, 595; 596 și 597 din 1832.

a instalat pe Atanasiu Boțco în oficiul de protopop și președinte al Consistorului din Oradea-mare.

*

Am văzut mai sus, că episcopul Manuilovici și-a exprimat dorința de a îndeplini însuși actul sfințirii. Anză la această i-a dat împrejurarea, că el fiind 24 ani protopop și președinte al Consistorului din Oradea-mare, a cunoscut foarte bine greutatea și neajunsurile cu cari a avut să lupte comunitatea, precum și jertfele nespuse de mari ce le-au adus credincioșii pentru realizarea dorinței lor, de-a avea o biserică vrednică și azi de locul ce-l ocupă în Oradea-mare.

Aceste l-au îndemnat pe episcopul Manuilovici, ca să nu cruțe nici timp, nici osteneală, ci să vină însuși la Oradea-mare și să sfințească noul Sion, ca astfel și cu prezența sa, să ridice importanța actului sfințirii și să înveselească inimile credincioșilor.

*

La patru ani după finirea și sfințirea bisericii, adecă în anul 1836 iunie 7, a erupt în Oradea-mare un foc groaznic, care în câteva zile a prefăcut în cenușă jumătate din oraș și anume părțile de pe țărmul stâng al Crișului, numitul Ujváros, Katona-város și V.-Velența.¹⁾

De acest foc, ca prin minune a scăpat numai biserica noastră, dar fumul cel mult i-a cernit pe din afară întreg zidul. — Atunci au ars catedrala episcopului Samuil Vulcan, biserica St. Ladislau, primăria orașului, cetatea, turnul bisericii noastre din V.-Velența și edificiul Consistorului.

Câtă vreme în jurul bisericii ardeau casele, între cari și școala noastră din nemijlocita apropiere

¹⁾ Prot. com. Nr. 1—1836.

a bisericii, — preoții în altar se rugau lui Dumnezeu pentru mântuirea bisericii de foc.¹⁾

Intru aducerea aminte de acest foc, în tot anul la 7 iunie v., dimineața la 3 ore se trage clopotul cel mare, iar la 7 ore se servește utrenia și liturgia împreună cu rugăciunile de mulțămită.

*

Intre cei dintâi ctitori și fondatori ai bisericii noastre la loc de frunte stau familiile Püspöki și Kristoff, cari au jertfit mai mult pentru ridicarea și înfrumșetarea bisericii noastre.

Familia Kristoff e înmormântată în cripta ce se află în naea bisericii.²⁾ Pe peatra de pe criptă e săpată inscripția de același cuprins în limba latină, greacă, maghiară și slavonă. Inscripția latină e următoarea: SE PULTURA NOBLIS FAMLI MIHALIS KRISTOFF ASESORIS Cottus BIHOR. A. 1788.

Tot ca fondatori se mai numără Dimitrie Driva, soția lui Andrei Papp, Gavril Gavra, nobilul Ioan Püspöki senior, Vreta Popovici, Mihai Radovici senator și Ioan Pudera.

Mari merite pentru biserica noastră are și marele mecenat Nicolae Zsiga, care la anul 1870, pe spesele sale proprii a văpsit și aurit turnul și crucea.³⁾

Nemuritor și-a făcut numele pentru biserica noastră, veteranul episcop Iosif V. Papp, care la anul 1902 din dragoste și adevărată iubire cătră biserica sa, a dăruit acesteia întreaga sa avere de peste

¹⁾ Bătrânii istorisesc, că atunci, când în jurul bisericii focul eră mai puternic, d'asupra turnului în jurul crucei zburau trei porumbi albi, despre cari poporul și azi crede, că au fost trei îngeri,

²⁾ Tot în aceasta criptă, pentru meritele față de biserică, sunt așezate spre vecinică odihnă și osămintele familiei lui Mihai Püspöki. (Vezi K. Nagy Sándor, Bihar ország. Tom. II. pag. 87.)

³⁾ Prot. com. p. Nr. 44—1870.

100.000 cor. — Prin donațiunea aceasta existența bisericeii este asigurată pentru totdeauna.¹⁾

În decursul timpului s'au mai făcut fundațiuni pe seama bisericeii. Fundatorii însă lăsând venitele fundațiunilor lor a fi întrebuințate în folosul bisericeii au pus condițiunea, că în fiecare an să li-se facă pomenire în biserică, iar pentru osteneala avută la aceste pomeniri, preoții, cantorii și paraclisierii bisericeii, din venitele fundațiunilor lor să fie remunerați.

Astfel de fundațiuni au făcut: 1. Maria Haniș n. Nicolici (1000 cor.), 2. Gavril Faur de Töviș (2800 cor.), 3. Gavril Mag (800 cor.), 4. fundațiunea Takács (1600 cor.), 5. Ioan Rózsa (1600 cor.), 6. Maria Stupa (100 cor.), 7. Teodor Pap (200 cor.), 8. Teodor Vețenca (200 cor.), 9. Elisaveta Nicolici (2000 cor.), 10. Aron Mihailovici (1000 cor.), 11. Iosif Vesa, protopop (800 cor.), 12. Ana Lecca (720 cor.), 13. Ana Micle (200 cor.), 14. Maria Rocaci (500 cor.), 15. Baron Radivoevici (1200 cor.), 16. Gavril Mag (1961 cor. 40 fil.).

Capitalele fundațiunilor de sub Nrii curenți 1—10 și 15—16, cu aprobarea Venerabilului Consistor sunt investite în casele bisericeii.

*

Afacerile comunității dela anul 1784 și până la 1810 le conduceau episcopii sub supravegherea alor trei barbați de încredere, aleși de comunitate.

Primul comitet, despre care sunt date, s'a ales în anul 1811 iunie 26 sub conducerea episcopului primar Ioan Püspöki.

În ședința aceasta, episcopul Ioan Püspöki prezintă ordinul episcopului Paul Avacumovici dela Arad, în care se dispune alegerea unui comitet, care să

¹⁾ Prot. com. p. Nr. 15—1902.

conducă afacerile parohiei și să controleze activitatea epitropilor.

Comunitatea hotărăște, ca în comitetul ordinar să se aleagă mai mulți ca 12 membrii, între aceștia să fie și Ioan Püspöki senior, Ioan Bâtsik și Lazar Driva, cari și până acuma au purtat sarcina de supraveghetori ai bisericii și epitropilor.

Comitetul ales va avea să decidă în toate cauzele, ce privesc biserica și comunitatea; sentințele se aduc în conțelegere cu epitropii și se subscriu de președinte, iar executarea cade totdeauna în sarcina epitropilor.

Dacă în cauze bisericesti va trebui să meargă undeva vre-o deputațiune, membrii acesteia îi designează totdeauna prezidentul.

Mai departe comunitatea luând în considerare meritele nobilului Mihai Kristoff jude la tablă, care a îmbătrânit în serviciul bisericii, deci cunoaște mai bine starea bisericii, și fiindcă numitul are cele mai mari merite pentru biserica noastră, deși bătrân, dar fiind în deplină putere, comunitatea îl aclamă de prezident al comunității.

Membrii în comitet se aleg: *Mihai Püspöki*, jude la tablă, *Mihai Püspöki* iunior, cassar comitatens, *Dimitrie Kristoff*, jurat comitatens, *Ioan Bâtsik*, jurat orășenesc, *Lazar Driva*, *Ioan Püspöki*, epitrop prim, *Dimitrie Pojnar*, judele nobililor, *Mihai Morzák*, *Ioan Iantso*, *Tanasie Popovici*, jurat orășenesc, *Mihai Ugrai*, jurat orășenesc, *Sigismund Rozvany*, cassar orășenesc, *Dimitrie Antal*, comisar orășenesc, *Teodor Stupa*, *Ioan Opriș*, *Gavril Gavra*, jurat în Várallya, *Dimitrie Hadzsi* și *Tanasie Pitzis*, al doilea econom al măcelarilor, iară de notar *Mihai Radovici*, comisar orășenesc.

În adunarea comunității, ținută la 6 iunie 1819, președintele Mihai Kristoff, arată, că dintre membrii comitetului aleși la anul 1811, mai sunt în viață 9 inși și anume: Mihai Püspöki, Dim. Kristoff, Dim. Pojnar, Ioan Püspöki, Teodor Stupa, Gavril Gavra, Mihai Ugrai, Tanasie Popovici și Tanasie Pitzis. . Tot odată propune, ca în locul membrilor reposați să se aleagă alții.

Comunitatea primește propunerea și ridicând numărul membrilor dela 18 la 30, pe lângă cei rămași în viață și amintiți mai sus, alege pe următorii: Paul Zomborli, Ioan Rozsá, Alex. Püspöki, Andrei Driva, Teodor Kristoff, Dim. Rácz, Antoniu Nicolici, Ioan Stupa, Mihai Radovici, Ignatie Marton, Ioan Rad, Mihai Mezei, Ioan Pudera, Ioan Ambruș, Ioan Pojnar, Mihai Orosz, Ioan Popovici, Emanuil Popovici, Ioan Mészáros, George Ioanovici și Ioan Nagy.

Din comitetele parohiale de mai târziu au făcut parte bărbați ca: *Emanuil Gozsdu*, *Nicolae Zsiga*, *Emanuil Beöthy*, *Ioan Dragoș*, fost deputat la dieta din Dobrițin (1848—1849), *Nicolae Cospërda*, *Gavril Faur*, *Nicolae Diamandi* și *Teodor Lazar*.

Ultimul prezident al comitetului, ales pe baza hotărîrii din an. 1811, a fost Mihai Stupa, iar notar Teodor Lazar, adv.

*

Cu începerea anului 1870, întrând în vigoare Statutul organic, alegerea comitetului și epitropiei parohiale o face sinodul parohial pe baza Statutului organic.

Membrii primului comitet parohial, ales pe baza Statutului organic au fost: Ignatie Stupa, Nicolae Zsiga senior, Ioan Fășșie, paroh-protopop, Teodor Lazar, Alexandru Pojnar, Florian Vadai, Georgiu Și-

mon, Alexandru Dragoș, Dimitrie Gitye, Alexandru Mărcuț, George Végh și Teodor Oláh; iar în episcopie: Nicolae Diamandi, episcop prim, Iosif Papp și Ioan Filimon.

Acest comitet în ședința din 1 ianuarie 1870, constituindu-se, alege de prezident pe Ignatie Stupa, iar de notar pe tinărul Nicolae Zigre, candidat de avocat.

Nicolae Zigre stă în serviciul bisericeii noastre de 40 ani și anume la început ca notar, iar de 30 ani încoace, fără întrerupere, este ales de membru și prezident al comitetului parohial.

Până la anul 1870 protocoalele de ședințe ale comitetului se conduceau în limba maghiară. N. Zigre, ca notar, are meritul, de a fi introdus pe lângă limba maghiară și limba română, iar ajungând prezident al comitetului, a introdus de limbă protocolară numai limba română.

Pe lângă alte multe fapte vrednice de laudă mai amintesc, că sub înțeleapta sa cărmuire, s'a zidit casa bisericeii din strada capușinilor, casa școalei; la sfatul și îndemnul lui și a parohului-protopop Toma Păcală, venerabilul Iosif Papp, donează casele sale din strada Szt.-János și Szalárdi, bisericeii, iar acum e în curgere și repararea bisericeii.

*

În decursul timpului a ajuns și frumoasa noastră biserică să pretindă o radicală reparațiune și respective curățire a interiorului său.

Pentru a putea face aceasta, în lipsa de mijloace materiale suficiente, comitetul și sinodul parohial la anul 1907 a lansat colecte pe teritoriul diecezei pentru câștigarea sumei trebuincioase; iar în anul acesta (1909) s'a putut proceda la lucrările

proectate pentru repararea și înfrumșețarea internă a bisericii.

Când cu ajutorul Domnului, am ajuns să vedem realizată dorința de a putea începe lucrările de reparare a sfintei biserici, actualul paroh-protopop și ocârmuitorul sufletesc al credincioșilor acestei sfinte biserici este Toma Păcală, al cărui zel neobosit, este a se mulțami în cea mai mare parte, adunarea sumei necesare pentru acoperirea enormelor spese împreunate cu repararea.

*

Actualul comitet parohial, care sub înțeleapta conducere a prezidentului Nicolae Zigre, avocat, și a prezidentului sinodului parohial Toma Păcală, a conlucrat întru realizarea ideii, de a se repară s-ta biserică, constă din următorii membrii: Dr. Iustin Ardelean avocat, Dimitrie Balog proprietar, Dr. Ioan Buna avocat, Dr. Aurel Lazar avocat, Alexandru Mărcuț proprietar, Ioan Mihailovici proprietar, Ioan Papp protonotar comitatens în penziune, Petru Pantea comerciant, Nicolae Sentmicloși econom; iar ca notar Nicolae Firu învățător.

În epitropie sunt: Iosif Diamandi prim epitrop, contabil la „Bihoreana,” Ioan Szilágyi proprietar și Dimitrie Ghelan econom.

*

Biserica noastră din Oradea-mare este cunoscută sub numirea de „*biserica cu lună*“. Aceasta numire vine de acolo, că în turnul bisericii din jos de clopote, în o fereastră rotundă eșit pe jumătate afară se află un glob jumătate aurit (lumina) iar jumătate negru (întunerecul).

Când avem lună nouă, atunci globul se arată înafară cu partea aurită. — Auritura la început se

O parte din interiorul bisericii din Oradea-Mare.

prezintă în formă de seceră (luna nouă) și tot mereu crește până ce se arată întreaga parte aurită, — când apoi și pe cer avem lună plină.

Precum scade luna, scade și partea aurită, iar partea neagră crește proporționat și la sfârșitul pătrarului din urmă, nu se vede decât semiglobul cu partea neagră.

Mecanismul „lunei“ stă în legătură cu orologiul, astfel, că globul lunei tot la 28 de zile face o învârtitură împrejurul osiei sale. Periferia globului e de 3 metri.

Atât orologiul cât și luna sunt din anul 1793 și sunt construite de măiestrul Georg Rueppe. — Pe o roată dela orologiu se află gravat: *Georg Rueppe în Grosswardein 1793.*

*

Limba de serviciu în biserica noastră a fost totdeauna limba română și tot românește sunt conduse și matriculele. Pentru credincioșii, cari se ziceau greci și sârbi, se cetia tot a doua duminică evanghelia grecește și sârbește, iar în strana dreaptă răspunsurile se cântă grecește și sârbește, pe când în strana stângă, se cântă numai românește.

Dela anul 1860, serviciul grecesc și sârbesc nu se mai face, și numai întru aducere aminte, se mai cetește la sărbătorile Crăciunului și ale Paștelor evanghelia grecește și sârbește.

*

Inscripțiile ce se află pe obiectele și prin cărțile din biserică sunt următoarele:

1. Pe prestolul construit din piatră de marmoră neagră:

Lucrurile aceste¹⁾ le-au dăruit dnii George Costa și Dimitrie Vasu din Macedonia din cetatea Sedtzas

¹⁾ Adecă prestolul și baldachinul ce se află d'asupra prestolului.

la biserica ordodoxă și orientală. Semnat la Oradea 1790 mai 7.

2. Pe un potir de argint aurit:

Acest potir s'a făcut pe cheltuiala jupânesei răposatului Antal Danil pe seama bisericeii neunite din Oradea-mare 1804.

3. Pe antimis inscripția sârbească din anul 1743, iar românește următoarele:

Adormirea Născătoarei de Dumnezeu și pururea fecioara Maria... Pavel Avacumovici, pravoslavnicul Episcop al Aradului... 25 iulie 1805.

4. Pe o cruce de argint aurită:

Pomenește Doamne pe Maria și pe Ana. 1809.

5. Pe o cădelniță de argint, cu cirile:

Ierei Ioan Gavrilovici (bis) anno 1762.

Pe alta cadelniță de argint:

Donată de Emanuil Dimitrie Coardanis din Chioto în onoarea Preacuratei fecioara Maria. 1777 luna poseidon.¹⁾

6. Pe Baldachin:

Excelența Sa Preasfințitul Domn Andrei Baron de Șaguna. Arhiepiscop și Metropolit al Românilor din Ungaria și Ardeal au dăruit Bisericeii gr. răs. ort. cu hramul Adormirei Maicei Domnului din Oradea-mare acest baldachin la anul 1867.

Evanghelie — București 1723.

Triodion,—7234 (Cr. 1725).

Psaltire,—Râmnic 1725.

7. Pe un Apostol — Buzău 1743:

Aceasta sfântă carte anume Apostol s'au legat a doua oară din cheltuiala săteanului Poenar Dimitrie. — Acest sfânt Apostol este a sfintei biserici răsăritului din Oradea-mare, Hramu Adormirea prea-

¹⁾ Scris grecește.

jesti, ca să fie întru pomenire Moșilor strămoșilor Dumisale.., Teodora, Dimitrie (șters) Anu 1798 februar 20.

Ceaslov — București 1748 (7256).

8. Pe un Stratnic — Blaj 1773 :

Aceasta sfântă carte au cumpărat pe seama sf. biserici a Orăzii-m. cei neunite grecească, Argint 10 mărieș și o au dat la Hramu Adormirei Preacestei jupâneasa Stoia Maria lăcuitoare în Oradea-mare 1787 April 20. — Mărturisesc Ioan Clintoc (vici) paroch Orăzii-mari neunită.

Penticostar — Blaj 1788.

9. Pe un Triod — București 7255 :

Să se știe că acest sfânt triod cu ajutorul milostivului Dumnezeu: s'au învrednicit: Igreț Toader: și cu Iluna și cu Marta cu florinți șasprezece: și am dato pră sama sfintei biserici pentru ca să fie pomenire pentru sufletul nostru: iară de sar ispiti cineva ca să o ducă dela sfânta biserică să fie: afurisit: că trânsu: te: și: ig: sfinții: părinții: dela Nicea: și pietrile: fierul: lemnele: să putrezască iar trupul aceluia să nu mai putrăzască: în veci amin: meșița: † Mai în zece zile anii Domnului 1761.

Intru lauda Preasfintei și de viață făcătoarei troiței am scris eu robul lui Dumnezeu Dimitrie Buița în pomenirea mea fiind în robie la casa orașului trecut de un an, întru slava lui Dumnezeu celui puternic, în luna lui Iunie 8 zile 1786.

Acest lucru este vrednic de a fi în pomenire căci au robit țărani bieții, adecă în luna lui noemvre 15 zile.

10. Pe un Octoih — Râmnic 1750 :

Aceasta sfântă carte s'au renovat prin râvna cea creștinească a de bun neam născutului Domn Nicolae Zsiga director al școalelor Naționalnice din Cir-

culusul Orăgiei mari. In 9 August 1847. Petru de Miclăus m. p. Naționalnic învățător.

11. Pe un Ceaslov — Râmnic 1784 :

Scrisam Ioan Clintoc fiind paroh Orăzii mari neunit, aci s'au făcut slujbă mai întâi (două cuvinte neînțelese) în Oradea mare neunită în casa lui Niri András 1784 Oct. 20.

Ceaslovul a rămas dela fostul paroh al Orăzii mari Ioan Clintoc, iar bisericei noastre l-au dăruit nepotul său Ioan Sabău, fost cantor la biserica noastră la anul 1784.

Molitvelnic—1797.

Ceaslov—Sibii 1790.

Evanghelie—București 1775.

Penticostar —Blaj 1778.

Liturgier—Sibii 1798.

Minee lunare—Buda 1804 și 1805.

12. Pe un Minei :

In anul 1849 Aug. 15 au slujit în sfânta biserică a Orăzii mari sf. Liturgie Regemenspateru Muscalilor cu doi pateri și un diacon împreună cu noi preoții Orăzii mari fiind de față și povățuitorul oștilor Muscălești Paschievici, fiind de față și feciorul țarului Costantin. Paul Fășie preot.¹⁾

In 1849 luna Aug. au intrat Muscanul cu oaste de 120.000 oameni în Oradea-mare, și au stat oastea din Muscani, Muzulmani, Harapi, Turci, Cerchezi și Tatars, sub comanda General feldmarșalului Herzog de Varșau și Grof de Erivan Paschievici, cu care ocaziune au venit la Oradea-mare și clironomul de tron al Rusiei Marele Principe Constantin fiul țarului Ruses Nicolae.²⁾

¹⁾ Mineiul luni august.

²⁾ Mineiul luni lui ianuarie.

În anul 1836 în 7 zi a lui iunie au fost jertfă a cumplitului element al focului cele mai frumoase zidiri, biserica unită, casa oraşului, biserica capuţilor, cetatea, cotonavaroşul împreună cu biserica şi conzistoriul. Paul Făşie preot.¹⁾

Apostol.—Blaj 1814.

Polustavă—Buda 1807.

Octoih—Pesta 1846.

Triodion—Buda 1848.

Catavasier grecesc-românesc—Buda 1818.

Polilcu—Buda, 1814.

Evanghelia—Sibiiu 1859.

Liturgier—Sibiiu 1856.

Liturgier—Sibiiu 1835.

Evhologion—Sibiiu 1833.

13. Pe un Molitvelnic sârbesc—Moscva 1761: 1801 Decembrie 25 zile, adevărat la crăciunul nostru au fost vreme moale şi caldă cât fetele şi jupâne-sele au fost la biserică în haine de vară încă şi bărbaţii. Un preot. — Radovici Petru Velico-Varadski.

14. Pe o psaltire sârbească—Moscva 1762: La anu 1814 Mai 19 zile Marţi a treia zi după Rusalii noi trei preoţi, Toma Popovici din Satul Bicaci paroh; şi Simeon Popovici Parohul din Várad-Velenţe, şi eu smeritul Preot Melentie Stancovici Parochul Orăzii mari: Din mila Prea-sfinţiei sale Episcopu nostru Eparchialnic D. Pavel Avacumovici, toţi 3 am primit jurământul întru punerea şi întărirea cinstei şi titului A cinstului de V. Velenţa Conzistorium Asessor. şi pentru pomenire am scris În Oradea mare Mai 19 zile 1814. Melentie Stancovici Paroh O. mari neunit şi în Cinstul de V. Velenţa Conzistorium Asessor.

¹⁾ Mineiul luni iunie.

15. Pe un Penticostar grecesc 1768 Viena:

Spre vecinica aducere aminte, în 30 Aprilie după v. c. au căzut neauo și așa frig au fost cât siliți am fost din schimbarea Admosferei a încălzi cășile, frigul au fost îndelungat numai că mare durere au simțit lăcuiitorii din Oradea mare cară au avut vii pe sub poala dealului că leau pătruns frigul și sau uscat toate. Aceasta primejdie fu în anul 1836 în 30 April.

16. Pe o psaltire sârbească:

Înștițare să fie tuturor cumcă: In anul 1799 a venit comisariu împărătesc pentru unație; și fața metropolitului au fost Arhimandritu Bolits, și în fața împăratului a fost Esterházi Gróf și episcopul Pavel Petrovici din Arad. Iarna în căslegi.

Iară să se știe am scris cumcă al meu al doilea fiu Șofronie au răposat în luna lui Aprilie 17 zile în joes cea mare. Dumnezeu săl odihnească întru împărăția sa. 1799.

In știință să fie până am venit la Saspetreasa în casa părinților: In anul 1798 întâie zi Martie paștile popistașilor: și tocmeală așa au fost pe o lună 40 x pe un an 8 Rft — x și au plătit odată 4 Rft. pentru cămeși ce au cosut 9 groșițe pentru una 1 Rft. 21 x și pentru oloi când am dat s'a făcut o iție 24 x. Pentru care din iznov am alcăzuit eară întâea Noemvre după anostru pă toată luna un florin unguresc.

Aceasta psaltire estă cumpărată cu 17 greițari dela jupâneasa răpăusatului rob alui Dumnezeu Emanuil, socrul lui Kristoff Mihai. — Scrisam în Oradea mare 22 Ianuare 1798 Ierodiacon Melentie.

17. Pe un Octoic sârbesc—Moscvă 1715:

Aceasta Dumnezească și sfântă carte care cuprinde întru sine sfânta evanghelie deplin așișdere și

cuvintele sfinților Apostoli adecă apostol: cu un cuvânt să chiamă testament. Iată cumpărat dela jupâneasa răposatului Dumnezeu Emanuil socrul Domnului Kristoff. Oradea mare 22 Ianuare 1798. Iero-diacon Meletiu.

Anul 1815 întâie zi Decemvre sau născut fătuța mea Anița tocma la un cias din zi Miercuri și cu sf. mir sau iuns de capelanul Vasilievici George, nașul D. Kristoff Mihail.

18. Pe un minei sârbesc—Moscvă 1741.

Insemnare cumcă în anul Domnului nostru Isus Cristos 1742: sauo încuet Oradea mare pentru ciumă și sauo slobozit în anul 1743: Martie în 3 zile.

Eu mai jos numitul Dimitrie Raț sau Buița mărturisesc cumcă Radovici Petru au legat cartea aceasta pentru pomenirea sa și eu fiind de față, întru ținere am adaos aceasta scrisoare în Oradea mare în luna lui Iunie în 5 zile 1795. Dimitrie Raț sau Buița învățător în Oradea-mare.

19. Pe un Apostol sârbesc.

Aceasta sfântă și Dumnezească carte anume apostol pă limba sârbească sauo cumpărat pentru sufletul răposatului robului lui Dumnezeu Magiar Ioan dârt 12 zloți și adaugând încă T. Boldea Ioan 3 zloți făcând prețul cărții acesteia 15 zloți, și o au dăruit pre seama sfintei bisericei acesteia a răsăritului, hramul a sfinților celor fără de trupuri cereștilor puteri Mihail și Gavril pentru vecinica pomenire lor. In Oradea mare, Rațvaros luna lui Mai în 4 zile în anul 1759.

20. 1794/5. Să se știe pentrucă începutul earna a fi Decemvre în 4 zile ao căzut neauă pre fața pământului și sauo luat Martie în 26 zile, și ao fost crâncenă și tarea earna cât și pasările au murit de frig multe dară nu toate, dară unde sauo luat ghiața

după sfântul și slavitul Criș neau lăsat acest sămn că neaua au stricat podul jumătate.

21. In anul 1795 au fost foamete mare cât un chibel de grâu au fost 54 florinți și o pită cu 4 mărileși, un chibel de tenci cu 10 florinți: pântru aceea am scris să nu să mai pomenească: și eară mă înștințez ce sao mai nainte stă un an nenorocos întâmplat în luna lui aprilie 29 ao brumat viile dară nu toate cât au acoperit neaua, rămase nimica. Ază, na pisat Radosav Petru-Velico Varadini.

22. Pe matricula botezaților Tom. I. 1783.

In anul 1783 au eșit poruncă dela împăratul roman anume Iosif al II-lea fiul Mariei Tereziei, cumcă ori cine ar vrea să se întoarcă dela unație la Râmleni aceea să fie slobozi numai să aibă catichizație în șase săptămâni, așadară în ziua de astăzi cu acea rânduială au eșit dela unație anume: Vida Samuilă și Popovici Pavel lăcuitori în Oradea mare și au adus cătră noi dela uniți o istanție de slobozenie și așa iam împreunat în oile noastre. Várad Velencze 30 Ianuarie 1784. Ioan Clintoc (vici).

23. Pe clopotul cel mare:

Acest clopot s'au făcut pe seama sfintei biserici neunite din Oradea mare, hramul Adormirei Prea sfintei Născătoarei de Dumnezeu, prin cheltuiala norodului grecesc și rumânesc neunit în anul 1803 în luna lui August, fiind întâi între titori Püspöki Mihai și Dimitrie Driva.

Ad dei gloriam fusa sum per Franciscum Millner, Budae, Anno 1803.

24. Pe alt clopot:

Acest clopot s'a făcut prin cheltuiala norodului grecesc, sârbesc și românesc, au făcut în anul 1804. Francisc Millner, Budae.

25. Pe Mineiul lunei ianuar Buda 1805.

În anul 1807 Februar 25 zile s'au cumpărat acest Minei cu celelalte dimpreună cu cheltuiala jupânesei Dragoși¹⁾ Teodora soața jupânului Stupa Teodor neguțător, vecinică pomenire să fie aceste pe sama sfintei biserici Grecească română neunită din Oradea mare, la care sfântă biserică este hramul Adormirei preasfintei de Dumnezeu născătoare și pururea fecioarei Maria.

26. Pe o Evanghelie — București 1723.

Anul omie optsute cinci zeci și unul luna August întâe (1851 Aug. 1) după o necontenită mare vărsare de apă, ce au fost mai vârtos în părțile muntoase, așa de mare au crescut Crișu (repede) că din alvia sa au vărsat apa peste un stânjin de naltă afară.

Aceasta mare vărsare de apă ca și care ochiul nau văzut, urechia nau auzit să mai fi fost vrodată pela Oradea mare, de jelnică aducere aminte va fi încă și următorilor noștri: căci multe sute de căși mai vârtos cari au fost din cărămidă nearse zidite din temelie le-au stricat și dărăpănat până jos la pământ, la unele au rămas numai hornul singur, dela altele au dus câte un părete cu tot acoperișul cășii, aci să înțelege mai tare Katonavaroșu, olosigu, ulița Crișului, și cei cu cășile pe lângă țărmerii Crișului așezați. Mare pagubă au făcut neguțătorilor de lemne pentrucă lemnele câte au avut ia podul din sus (acela pod care este vizavi cu cetatea) toate leau dus apa. — Podul din jos cu totul lau mutat, așisderea grădina dela C. Reg. Academie care este lângă biserica catolică cu locul ce au fost lăsat de cale pă lângă Criș cu totul sau curățit până în păretele academiei, pe care loc apoi apa șau luat curgera sa.

¹⁾ Sora fostului deputat al Orăzii Ioan Dragoș.

Ne-a cuprins mâhnire și jele pentru ca să vadă omul cele cu sudoarea și osteneala mânilor sale bucate, semințe curate, grijite și până la acest timp păstrate: cruci de grâu, căpițe de fân și alte multe: lemne roditoare, lemne de meșcerit, acoperișuri de căși, punți (poduri), buți goale și pline cum le ducea apa.

Au început apa a crește dimineața în ziua mai sus pusă care era Mercure și târg de săptămână, și au tot crescut până după amiază până cinci șase oare, atuncea au dat napoi și sau retras mereu.

Orășenii care parte au cumpărat parte au vindut cum le e meseria au mers la piață dimineața, dară până la amiază n'au fost la locurile sale și de și au fost cășile și locurile mai sus sămnate în primjdia apei, au trecut prin apă înotând a merge să-și caute familia și ce au lăsat la casa sa.

Așa au eșit în piațul cel mic pe ulița Nemților așa de mare că calul încă numai asemenea cu perderea vieții ar fi putut doară înota prin trânsa. Amintrelea în târgul cel mare până la calea ce duce către cetate — (tolcișu) unde și șetrile de „Laci konyha“ cari erau de doi stângeni și mai bine de nalte, cu tot acoperișul sau astupat, unele le-au și dus; din târgul cel mare sau luat apa curgerea sa pe ulița *corbului negru* drept în piațul cel mic de unde apoi au izbucnit pe lângă casa lui Tokody în Pețe și dialungul în jos pe ulița episcopului Românesc.

Aicea aduc nainte pățania Escelenției sale Generalului Branhoffer ce siau întâmplat în cale vrând a cerceta starea apei în katonavaros care așa au fost: Escelenția sa luând lângă sine în căruță pe Polgarmeșterul orașului cu numele Csorba au plecat să vadă apa în Katonavaroș și ce măsuri ar fi de

lipsă ca să se ia nainte în contra apei ca oraşul să fie scutit încâtva de așa mare primejdie, așa mergând ei pe drumul de țară când au ajuns de au fost pe lângă curtea Reverendisimului Domn Atanasie Boțco prezide conzistorial, fiind acoperit drumul până din sus de jenunche cu apă, nu s'au putut ști în ce loc e podul, dând pe de laturi sau răsturnat căruța cu ei și au căzut în apă. Intru așa împrejurări ce spaimă poate cuprinde pe om fieșce cine își poate închipui. Am scris în Oradea mare în August în 3 zile 1851. Ioan Fășie Administrator parochial.

27. Pe o cruce la morminți:

R. a lui Dumnezeu Poenar: Grigorie la început. neguț. de boi ani 52 au răpo: aug: 5: 1786 In O. Mare viniț la doftorie.

Preoții.

Din datele ce ne stau la dispoziție, șirul preoților, cari au servit la parohia din Oradea-mare — Ujváros, adecă la biserica cu luna, este următorul:

Primul preot, care a servit la biserica de aici a fost *Ioan Clintoc* (vici). — El a fungat ca paroh încă din anul 1770 în V.-Velența, unde venise din satul Nojorid, iar la anul 1784 întemeindu-se parohia din Oradea-mare-Ujváros, el a trecut la aceasta parohie.

Ca paroh în Oradea-mare el a servit din anul 1784 — 1812, când apoi, devenind văduv, s'a căsătorit a doua oară, abzicând de parohie.

In anul 1815 preotul Clintoc înaintează la comitetul parochial o rugare în care arată meritele sale¹⁾

¹⁾ Vezi adnexa XIII.

cerând totodată un atestat, care să cuprindă aceste merite.

Rugarea aceasta, scrisă cu cirile, e trecută la protocol¹⁾ pe lângă clauzula următoare:

„Ezen testimonialis kiadattni rendeltetik oly formán, hogy egyszers mind az is érdekelytessen, hogy azon meritumai igen is a második házaságáig szórul-szora ugy vagynak. de azon második házaságával azonnal megszüntett.“

Al doilea preot a fost *Dimitrie Fluturovici*, asemenea venit dela parohia din V.-Velențe; el a servit până la anul 1795, când a încetat din viață.

Pe timpul preoției lui Ioan Clintoc și Dimitrie Fluturovici, a servit la biserica noastră ca și ierodiacon un anumit *Melentie*, a cărui nume ocură mai de multe-ori prin cărțile bisericești.

În locul lui Fluturovici a urmat ca paroh *Ioan Büti*; el a servit în anii 1795—1811, când a încetat din viață.

Tot în acest timp au mai servit ca și capelani *George Vasilievici* și *Vasilie Davidovici*. — Despre Vasilievici nu avem date, că până când a servit; Davidovici însă a servit până la anul 1810, când a încetat din viață.

În locul lui V. Davidovici se alege de capelan fiul acestuia *Zaharie Davidovici*, dar după serviciu de doi ani la 1813 abzice de capelanie.

În anul 1811, după încetarea din viață a preotului Ioan Büti, protopopul Mihai Emanuelovici face propunere comitetului, să aleagă un alt preot. Tot odată arată, că la parohia vacantă au recurs preoții: Meletiu Stancovici din Diosig, Nicolae Csigarida din Carțaș și Teodor Porumb din Cefa.

¹⁾ Prot. Nr. 70—1815.

Dintre aceștia comunitatea, cu unanimitate alege de paroh al Orăzii-mari pe Meletiu Stancovici, preotul Diosigului.¹⁾ — El a servit cam până la anul 1818, când apoi a abzis de parohie.²⁾

Parohia devenită vacantă prin abzicerea lui Ioan Clintoc s'a îndeplinit abia în anul 1817, când s'a ales paroh *Iosif Popovici*. El a servit din anul 1817—1837.

Ca paroh al Orăzii-mari, Iosif Popovici în anul 1825 a fost numit, de către Metropolitul Stratimirovici, administrator protopopesc al tractului Peșteș.

În anul 1837 Iosif Popovici, devenind bolnav, abzice de parohia Orăzii-mari și de protopopie, despre ce episcopul Aradului avizează Consistorul din Oradea-mare, prin ordurile următoare :

„Cinstit Conzistorium, mie iubiți! Protoprezbiterul Peșteșului Iosif Popovici, plângându-se despre neputințele sale, prin o întinsă aicea rugare *au resignat parochia sa de acolo din Oradea-mare*, rugând resignația sa a să primi, și dânsului a să îngădui de a să retrage și a viețui în parochia sa din Cheresteș, fiind că așa cere starea sănătății dânsului. Aceasta cinstitului mie Conzistorium pentru cunoștința sa, cu aceea am aflat a înștiința, ca despre parochia aceea goală rămasă a Orăzii-mari până la alte urmări vremelnică provizie să facă ca poporenii ei nimica scăderi să nu sufere. Întru altele cu Archipăstorească binecuvântare sânt. În Arad 6 August 1838. bun voitor Gerasim Raț m. p. „Epp.“

Iosif Popovici a avut de capelan pe *Ilie Poynar* (1825—1832) apoi pe *Paul Fășie* (1832—1871).

¹⁾ Prot. Nr. 17—1811.

²⁾ Prot. Nrii 127, 128—1817, 134—1817 și 135—1818.

Acest din urmă mai nainte a fost paraclisier, apoi cantor și învățător, iar în urmă capelan până la moartea sa. Memoria lui însă și azi mai trăiește între credincioșii bisericei noastre, cari cu drag își aduc aminte de „*popa Pavel*“.

În locul capelanului Zaharie Davidovici — abzis la anul 1813 — s'a ales tot ca și capelan preotul din V.-Velența *Simeon Popovici*.¹⁾ El a servit din 1813—1825. — Lui i-a urmat tot ca și capelan *Gavril Popovici* (1828—1830).

Pe la anul 1828 ambele parohii din Oradea-mare-Ujváros erau administrate de câte un capelan și anume: parohia lui Iosif Popovici, care avea afaceri în protopopiat era administrată de Ilie Poynar, apoi de Paul Fășie, iar parohia, devenită vacantă prin depărtarea lui Stancovici, de: Simeon Popovici și de Gavril Popovici.

*

În anul 1828 protopopul Orăzii-mari și președintele Consistorului din V.-Velența Maxim Manuilovici este ales și întărit de episcop al eparhiei Vârșeț.²⁾

În locul lui a fost numit de protopop al Orăzii-mari și președinte al Consistorului din V.-Velența, *Atanasiu Boțco*³⁾ protopopul Boroș-Ineului. — El a fost numit totodată și paroh al Orăzii-mari.

Pentru orientare, observ la acest loc, că protopopii de până aci, adică Ranisavlevici, Arsici, Emanuelovici, Manuilovici și alții câți vor fi fost înaintea lor, erau numai protopopi — nu însă și parohi ai Orăzii-mari. — Toți protopopii de până aci, ba

¹⁾ Prot. Nr. 50—1813.

²⁾ Diploma în arhiva parohiei.

³⁾ Vezi adnexa XIV.

chiar până la anul 1868 au locuit în Várad-Velența unde erà pe acele vremuri reședința Consistorului.

Primul protopop și președinte al Consistorului, care e numit deodată și paroh al Orăzii-mari, este A. Boțco.

Ca paroh, Atanasie Boțco a fost tot în ceartă și dușmănie cu poporenii săi și îndeosebi cu conducătorii bisericeii. Ura — față de Boțco — a mers atât de departe, încât în mai multe rânduri s'a încercat a-l opri de a servi în biserică.

Dupăce comunitatea în mai multe rânduri și-a exprimat neîncrederea față de el și dupăce în mai multe rânduri a ridicat la episcopie, ba până și la metropolitul din Carloveț acuze grave contra lui,¹⁾ comunitatea cere cu inzistință reducerea parohiilor dela două la una (una rămasă vacantă prin abzicerea lui I. Popovici) și îndeplinirea aceleia prin un alt preot, declarând, că pe A. Boțco la nici un caz nu-l mai sufăr și nu-l recunosc de paroh al lor.

La dese rugări și acuze, episcopul Aradului Gerasim Raț, încuviințează reducerea parohiilor dela două la una, dar totodată ordonează, ca la aceea parohie să fie preot, protopopul Atanasie Boțco.²⁾

Cauza, pentru care conducătorii bisericeii nu-l puteau suferi pe Atanasiu Boțco este, că el, ca român, pretindea un loc de întâietate limbei române, pe baza, că majoritatea credincioșilor o formează Românii. La aceasta se opuneau pușinii greci și sârbi, comercianți, ba chiar și unii români. De altă parte, Atanasie Boțco, ca paroh și protopop, pretindea să aibă și el rol conducător în afacerile parohiei, la ce, conducătorii mireni, se opuneau din toate

¹⁾ Prot. Nrii 22, 37—1842.

²⁾ Vezi adnexa XV.

puterile, nevoind a recunoaște preotului nici un rol conducător în afacerile bisericești și ale parohiei.

El a servit ca paroh și protopop până la anul 1863, când a încetat din viață.

Sub Atanasie Boțco a servit ca și capelani *Ioan Jurcuț* (1829—1830) apoi *Ioan Papp* (1831—1840).

Văzând comunitatea, că nu poate scăpa de A. Boțco, înaintează de nou rugare la episcopul Aradului, să le denumească încă un preot pentru parohia a doua. În urma repetitelor rugări, pentru liniștirea comunității, se și numește de al doilea paroh capelanul Ioan Papp, dar după un serviciu de 2 ani, — fiind numit protopop al Luncei — abzice de parohie.

În anul 1841 a fost aplicat de cantor și diacon Ioan Fășie; mai târziu a fost numit capelan (1844) iar la anul 1865 a fost ales paroh.

Ioan Fășie mai târziu a fost numit protopop al tractului Peșteș.

*

În locul răposatului A. Boțco a urmat ca paroh și protopop *Simeon Bica* (1864—1886), iar capelan în locul lui Paul Fășie a urmat *George Horvath* 1873—1888.

*

După ce parohul Simeon Bica în anul 1886 abzice de parohia Orășii-mari și totodată și de oficiul protopopesesc, în locul lui se alege de paroh Toma Păcală, fiind numit deodată și protopop al tractului Oradea-mare (1886—).

În locul capelanului George Horvath a urmat tot ca și capelan preotul din Alparea, Pavel Bodea (1889—1907), fiind numit și administrator la parohia a doua. De prezent parohia a doua este îndeplinită prin parohul Vasile Popovici (1907—).

ADNEXE.

I.

Allerdurchläuchtigster etc.

Wie ich bereits in Monath Juni des abgewachsenen 773-ten Jahres einige der heiligen Union erspriessliche Vorträge Euer königl. Kaisl. Apost. Majstt. allerunterth. eingereicht: unterfange ich mich wiederholt dreij andere, welche in vorigen nicht begriffen sind, hiermit in tiefhuldigster Ehrfurcht vorzutragen, und um allergnädigste abhilfe anzuflehen, und zwahr:

Erstens: Bedienet sich der griechische disunirte Arader Bischof nach Willkühr jener Frejheit, den Biharer Comitatzubetretten, daselbst mehrere Monate hindurch sich auf zuhalten, das irrige volk zu bestärken, und (volte Gott keines...) den Irrthum auszustreuen: wodurch die Erweiterung der heilige Union nicht nur merklich erschweret, sondern auch beider! der Catholischen Religion eine höchst Wunde, und Verderbnis zugerohet wird.

Zweijtens: Haben die grichische disunirte ohnerwachtet selbe weder von Euer k. k. Ap. Maijtt. weder von der hierorts vor einigen Jahren (.....) abgehaltenen Commission die Erlaubniss überkommen, demnach in der Gross-Wardeiner Stadt zum heftigsten nachtheil unparerer ohne hie geringen Schuhen, die ihrige Schulen eingefuhret, wo diese in den nahe gelegenen dorf Velencze ihre Kirche haben, und also auch dort selbst garbegwem, ohne die Griech. Catolische zubenachteiligen, mitführen, und unterhalten können.

Drittens: Massen sich die Velencze griech... disunirte Priester auch jener unbeschränkten Freyheit an, in der Gross-Wardeiner Stadt ihre geistliche function auszuüben; gestalten

wen einer daselbst stirbt, sie sich der Begräbniss willen ganz keklich in die Stadt begeben, dan bei Seegnung deren äckern, und Saaten mit der Procesion; zur Beunruhigung, Verächtlichkeit, und nachtheil der herrschenden Catholischen Religion, durch die Stadt ziehen, von daher auch nicht seltene Zwistigkeiten zwischen den Griech. Catholisch und den Disunirten entstehe: und ein solches erstreckt sich auch noch in mehreren, dan ohnerachtet zu Várad-Olasy sich lauter Catholische befinden, nichts destoweniger ein und andere heimlich verborgene Schismaticer, welche da sie wahrnehmen, dass die Disunirte Priester in die Gross-Wardainer Stadt den freijen Eingang haben, ihre kinder hiehero zur Tauf, die Kinder Mütter zur hervor Seegung, die kranke zur Enysfangung deren lezten Sacramenten zu überführen pflogen, welche, und der gleichen alles die heilige Union in dissmithigen (sic) gegend nicht nur in ihren erwünschten Wagsthum ohnungänglich verhindern, sondern auch hintertreiben müssen. Diesemnach fuhr ich Euer Kaysl. Königl. Apost. Maitt allerdenüthigst an, wodurch allerhöchst dieselben als Eine Apost. Cisterin, wobey dieser Ermlichen gelegenheit in dem benachbarten Gross-Herzogthum Siebenbürgen, die Heil-Union von Tag zu Tag grösseren aufnahm gewinnet, allermüldest zu veraulassen und in vorberührten Sachen die allergnädigste Hülfe zuleisten geruhen, damit

erstens: die Arader disunirten Bischöfen der Eintritt in der Biharer-Comitat ohne allerhöchster königl. Verwilligung nicht gestattet.

zweytens: dererselben Schulen aus der Gros-Wardeiner Stadt, nacher Velencze übersendet, und

drittens: die Velencze Priestern weder zur Begräbniss, noch zur Seegnung derer Aekern und Saaten, ja unter was immer für einem vorwand die Gross-Wardeiner Stadt führohin mehr betreten, sondern lediglich in dem dorf Velencze woselbst sie ihre Kirche haben, sich aufhalten und begingen mochten.

Um diese Allerhöchste Gnad flehe ich kniefälligst an,
und ersterbe an

Eüer kaysl. königl. apost. Maystt.

Allerunterth. Treu gehorste

Unterthan und Capellan

Maletius Kovács

griechisch-Catolischer Bischoff

zu Gross-Vardein.

Arh. ctt. Bihor ad. 134 fasc. I—1774.

Ad. Nr. 7734—1784.

II.

Illustrissimi, Reverendissimi, Spectabiles ac Magnifici Perillustres item, Generosi Dimini Nobis Observandissimi.

Intuitu Graeci Ritus non uniti Communitatis Varadiensis Publicum Religionis Exercitium, eumque in finem, Ecclesiam, Domos item pro Parocho et Ludimagistro deservituras aedificandi indultum postulantium, spectato eo, quod in vicinissimo Qppido Várad-Velence, Supplicantes et oratorio, et Religionis, suae Exercitio provisi sint, eorsumque jam hactenus etiam complures eorum et excurrerint, et ad aedificia concurrerint.

Hinc memorato Graeci non uniti Ritus Magno-Varadiensis juxta proscriptum quoque posterius publicatae altissimae ordinationis Regiae ab infundato petito suo removeri.

Quod ipsum Prottis D-Vis erga earundem sub 1-a labentis mensis Martii, horum exaratas Literas hisce rescribendum esse duxit Consilium hoc Regium Locumtli. Datum ex Consilis Regio Locumtli Hungco Posony Die 24 Martii Anno Dni 1783 celebrata.

Arh. ctt. Bihor fasc. III. 1398 a. 1784.

Copia.

III.

Inscripti per praesentes recognoscimus, et atestamur quod: Nos in Obsequium gratiosae Incliti Cottus hujusce Bihariensis sub grati Congregatione sua die 1° et subsequis Mensis Octobris Anni proxime praeter lapsi 1782 in Oppido Várad-Olaszi continuative celebrata in eo interventae determinationis: quatenus Expositionem Instantiae Graeci Ritus non Uniti Communitati Magno-Varadiensis, Oratorium Domum item Parochialem, et pro Ludi-Magistro deservituram sibi admitti supplicantis; conformiter gratioso Exc. Consilii Regi Looctialis Hungco Intimato sub dto 26 Mart. 1782 emanato praesente homine Diaecesano investigaremus die 11 Mensis Februarj modo labentis in praesentiam Nostris accersitis Ioane Sztárok, Michaele Csák Tornyai, Georgio Konradi et Urbano Graffel omnibus Senatoribus, et posterioribus duobus quanti quoque Portionalis Perceptoribus M. Varadiensibus praesente Renndmmo Dnno Canonico Ioanne Simon, qua ex parte Diecesis M. Varadiensis Graeci Ritus Catholicae in hoc negotio deputato, statui curarimus nostra in praesentia Patres et Matres familias Graeci Ritus non unitorum in praeattacto oppido Nagy-Várad degentium, facta quod accurata per Nos earundem Consolatione comperimus in praefato oppido juxta Conscriptionem hic ce sub Nr. 1 adnexam Patres et Matres familias domiciliatas praeexistere Nr. 151 non domiciliatas vero sive sub Inquilinas Nr. 40 quae insimul faciunt Nr. 191. Praeter has este Specificatione sub Nr. 2 reperimus viros Caelibes in eodem oppido degentes domiciliatos Nr. 23, non domiciliatos Nr. 9 existunt praeterea in vicino oppido Várad-Olaszi viri Caelibes Nr. 9 qui tanquam pro extraneis repurtati distinctim in Tabella sub Nr. 3° cum duobus aliis extraneis specificatur quod accurata Consolatione peracta in conformitate altmmae ordinationis Regiae a quolibet individualiter quot anno subsidium seu pro extructione oratorii

aedificiorum seu vero annue pro Intertentione Ministri et Ludi Magistri libere offerre velit. Declarationem exegimus, ac eorundem oblata tam in parata, quam in Laboribus manualibus et (pro ut hoc tam apud Catholicos quam et alterius Religionis homines practicatur) etiam per obstetices, vel propinquiores Graeci Ritus Catholicos Parochos Infantes similes morti proximos baptizare curare potuissent. 3° Num ipsi agonizantes praesertim dum Hyemus remisor est, Sacerdote in loco non existente, absque omni Consolatione spiritali ad aeternitatem transmigrare debeant? ad 3-a Innegabile est similes casus evenire potuisse. 4° Num persaepe in tumessante Veloce Crysio ab accessu arceantur, vel sub ipsis divinis a reditu erumpente citra Expectationem aqua praeccludantur, aut se cum discrimine vitae comittere Undis turgentibus cogantur? ad 4-a recognoscunt quidem Iudices similes casus in extraordinariis Crysio Exundationibus contingere posse, verum similes excessivas Exundationes raro contingere cum similibus extraordinarium Exundationum praeter annos 1771, 1774, 1779, non recondentur sed et illae ultra duas, summum tres dies durare non soleant. 5. Nunc (Prouti supplicantes in Instantia sua factum esse praetendant) contigat ut dum nocturnis devotionibus indulgent in vallium arcis penes quod proficisci debent incidant. Ad 5-mo recognoscis quidem una vice similem casum cum quadam muliere utpote Stephano Sztancovicsiana ex oratorio Velencziensi de nocte M. Varadinum proficiscente contigisse verum et hoc publica Notorietate constare, quod ad evitandum fossatum arcis homini circumspectae et sobriae vitae penes arcem satis lata et patens sit.

6. Nunc supplicantes sicut originales littris Accolae et non advenae, qui sub ipsis vicissitudinibus temporum communia onera, si non cum majoribus Sumptuum etiam profusionibus certe aequaliter supportarunt? Ad 6° Non negatur quidem Instantes complures esse antiquos praeattacti oppidi N. Várad Incolas Currulibus habita reflexione virum et facultatum

Contribuentium accurati connotavimus, quae juxta Extractum sub Nro. 4 adnexum ex Tabellis Individuorum confectam efficiunt ex parte Familiarum M. Varadiensum pro aedificiis oblata Fb. 8582 X 24. Manuales item Labores 161 et currulem 1. ex parte vero virorum Caelibum in praedicto oppido degentium, oblata sunt pro aedificiis Fl. 313 Manuales item Labores dierum 11. Várad Olasziensium cum duobus aliis extraneis oblata efficiunt in toto Rft. 494 in Contractibus denique nobis originalium exhibitis, ac hicce sub Nro. 5 specificè exprestatis oblata sunt in parato pro aedificiis Rft. 1550 quibus omnibus computatis testante perintimato Extractu pro aedificiis utpote Oratorio Domibus item Ministri et Ludi Magistri summa oblata facit 10946 Rft. 24 Xr Manuales item Labores 172 et Currulem 1 pro Intertentione autem Ministri annue in aere parato testante eodem Extractu resoluti sunt 172 Rh. 33 Xr denique pro intertentione Ludi Magister annue oblata sunt juxta idem specificum in aere parata 95 Rh. 12 Xr quibus peractis prinserti Iudices super eo interrogati: 1° Num (prout Instantes exponunt) hoc saepissime adveniat? quod licet in oppido Velencze possessorum oratorium existat, tamen propter Lutum et longiorem distantiam nec tribus septimanis divinis interesse possint, nisi vel curru, vel equites pergant pauperiores vero et imbecillior sexus ac pueri modum hunc non habentes divinis frustrentur, Responderunt et unanimiter recognoverunt hoc accidere quidem posse, verum distantiam hanc non ita excessivam esse cum ubi commodum est iter, pedites quoque a Meditallio oppidi Nagy-Várad communi ordinario gressu ad oratorium Velencziense intra mediam horam facile pertingere possint. 2° non difficultatur similem Casum potuisse quidem contingere, verum hoc accidi non distantiae oratorii adscribendum venire, cum in casu necessitatis verum nec advenarum si non superare ad minus adaequate originalium et antiquorum ejusdem oppidi accolarum numerum.

Super quibus taliter compertis humillimam et fidedi-

gnam I. Ursiti facimus Relationem. Sig. Várad-Olaszy die 24 Febr. 1783. Ladislaus Budaj de Beöltse subst. V. Comes m. p. Ladislaus Király de Lefkocz ord. Inudlium m. p. Coram. me. Ioanne Simon m. p. Canonico Lectore et Archi. Dioecesis Cath. Graeci Ritus Catholici M. Varadiensi, Adamus Szacyvai Iurassor m. p.

Arh. ctt. Bihar 1398 fasc. III anii 1784.

Copia.

Nro. 7734—1784.

IV.

Augustissime Imperator.

Infrascripti fiducia Clementissimi Mattis Vrae de Tolerantia Christiana emanati Edicti pro libero religionis Nostrae ad oppidum Magno-Varadiense introducendo Exercitio apud Lottle Consilium supplices facti quidem, sed a petito nostro ea cum inuiatione, ut ad vicinum in oppido Várad-Velencze oratorium et concurramus, et excurramus, ut sub A. remoti sumus; Hinc Curae Animarum nostrarum provideri volentes, gratiam Mattis Vrae humillime pro eo imploramus, ut nobis localem Ministrum et Ludi Magistrum finem in promissum assumere benigne concessum sit ex sequentibus.

1-mo In civitate Magno-Varadiensi Numerantur domiciliatae familiae Nro 151 non domiciliatae, seu Inquillinae Nr. 40 in contigno vero oppido Várad Olasz Nr. 9 adeoque et praescripto Numero familiarum, et fundo sufficienti, ut ex investigatione Magrali Comitatus Bihariensis sub B. patet provisi sumus.

2-do Ad vicinum oratorium Velencziense hactenus excurrendo, quoniam locali caruimus Munere quodam necessitatis

perfungi cogebamur sed Excursio illa non caret, et molestiis, et sumptibus, quia etsi una circiter hora distat, non tamen ibi divinis interesse possumus alias, quam si curru vel equitus, quod cum dispendio fit, eo pergamus.

3. Inpedimentum ponit, et fluvius Crisius interjacens, qui per deciduas Pluvias aestios per Nivium vero solationem vernuali tempore et alias adeo intumescere solet, ut nobis transitum omnino prohibeat, seu si hoc etiam omnia abessent, attamen.

4. Ex Sententia Mattis Vrae unius Loci religionis Exercitium alterius Loci Iuribus Limites, et obstacula ponere non potest accedente huc eo, quod.

5. Oratorium Velenziense gremialibus Loci incolis destinatum sit, et desserviat per eosque solos sine concursu nostro tanto magis sustineri possit, quod fundo Bis Mille flor. occasione Investigationis sub B. remonstrato et eruto alioquin gaudeat.

6-to Accessio Localis apud nos religionis nostrae Exercitii allinet, plures religionis nostrae consortes habitatum qui omnes aerario Regio, et Publico non erunt, agrario, sed illud augebunt et insigniter locuplet abnit. Viennae 12 Iuly 1784.

Graeci Ritus non Uniti in Privilegiato oppido Magno Varadiensi Cottui Bihariensi adjacenty Incolae.

Arh. ctt. Bihor fasc. III—1398 An. 1784.

22422.

V.

Inclyta Universitas.

Graeci non Uniti Ritus Hominibus Magno-Varadini degentibus, ope demissae Suae Instantiae ist hic in exemplo advolutae pluribus ex Motivis locale Religionis Suae Exercitium Sibi beningne admitti Coram Throno Regio suplican-

tibus, sua Mattas Sactma ex Speciali Gracia et clementia Caesareo Regia petito eorundem clementer annuere, esque ut privatum Religionis Exercitium Magno Varadini habere possint, benigne indulgere dignata est.

Quam benignam Resolutionem Regiam Inclytae huic Universitati de benigno Iussu Regio intimat Regium hoc Locumttle Consilium ut ad effectum illius requisitas suo Loco dispositiones facere noverit. Datum ex Consilio Regio Locummttli Hungco Posony Die 27-a 7-bris Ano 1784 Celebrato.

Ad officia paratissimi

C

Franciscus

Iosefus Klobusizky m. p.

Arh. ctt. Bihor fasc. III. 1398 Ano 1784.

774.

VI.

Inclyta Universitas.

Erga Remonstrationem Episcopi Graeci Ritus Catholicorum Magno Varadiensis in eo factam, quod Incolae Graeci Ritus non unitorum Magno Varadienses binos Fundos pro exstruendo recenter obtenti privati religionis suae Exercity Oratorio, et Accessoryis in publica Platea et majori Sin in Parte ad publicam formam prominentes, et a Cathedrali sua, et Parochiali Graeco-Catholica Ecclesia 38^{1/2} orgijs distantes procurando primum jam etiam Lapidem per Sui ritus Episcopum ad hunc Actum Aradino advocatum publica Solemnitate poni fecerunt, altissimo Loco repraesentatam, Sua Mattas Stmma rescripsit, promentionatis non uniti ritus Incolis, Si Structura Methodum, quae pro privato Religionis Exercitio clementer proscripta est, non excedunt, nullum in struendo dicto Oratorio Impedimentum poni posse.

Quod ipsum proinde Consilium istud Little Regium: I. huic Universitati pro Directione, et observamine intimandum, una injugendum habet, ut, cum occasione positi fundamentalis Lapidis proscripta per non unitos Solemnitas probari nequeat, idipsum lisdem improbare non intermittat. Datum ex Consilio Regio Littli. Buda Die 10-a Ianuary Anno 1785 celebrata.

Ad officia paratissimi:

C (nedescifrabil)

Franciscus (nedescifrabil)

Iosephus Limpp m. p.

Arh. ctt. Bihar, 317 fasc. Anu 1785.

VII.

Specificatiója.

Annak az Fundusnak, mely N. Váradon az nem Unitus Rituson lévő Templom Tornyanak fel építésére való.

Nr.		Rft.—xr.
1mo	Nikolits János Conferál	500
2	Polgári Miklós	200
3	Popovits Vaszili	100
4	Zafiri János	25
5	Nyiri András	200
6	Gávra György	100
7	Antal Dániel	100
8	Papp Márton	50
9	Gyöngyösi János	200
10	Antal János	100
11	Batsek János	50
12	Kristoff Mihály	1500
13	Püspöki Mihály	1500

14	Driva Demeter	125
15	Szász Péter	50
16	Popovits Emánuel és János	300
17	Vadaj György	50
18	Sztojko János és Togyer	50
19	Popovits Demeter	200
20	Kosztá János	25
21	Klintok János	50
22	Kosztá Demeter	50
23	Jánovits János	25
24	Driva Lázár	300
25	Popovits György	50
26	Rozvány Koszta	100
27	Taszi Mihály	50
28	Radoszán Péter	50
29	Jantso János	50
	Summa	6150

Aron Torony fel építésére már egy fala a Templomnak elegendő erősséggel állított fel, melynek csak az fedelezése hijsa mivel a Torony építésére kegyelmez engedelmezt reccuráltak.

Sig. Várad, 19-a 7-bre 1786.

A. N. Várad Görög nem
Unitus Rituson lévőek.

Arh. ctt. Bihor, 3412 fasc. III—1786.

VIII.

Tekintetes Nemes Deputáció!

A mely alázatos könyörgésünket beadtuk volt 12-a Iuly 1786 Eö Felsőgenek az mé részünkre Nagy Várad Városában kért Publicum Religionis Exercitium iránt, Torony,

ora és harangok iránt, azon könyörgésünk rendiben a Tettés Nemes Deputáczióknak alázatosan jelentjük.

1-mo Hogy már a Felsőleges Consylium által 1-ma Aug. 1786 circulariter Intimáltatott az Harangok meg engedettek.

2-do A Torony felállítássáruul való költség specificumat adnectállyuk sub Nr. 1-mo melyből mind az által le kell szállítani minden ezer Téglá után két-két frtokat, mivel magunknak van téglá vetönk, és nekünk ezer téglá tsak 3 Rfrtókba kerül, hasonlóképen le kell szállítani az homoknak, és téglá hordásnak az árát mert magunknak vagynak szeke-reink, mellyekkel vecturázunk.

3-tio A Torony építésére rendelt Fundusnak Specificatiojkt is adnectállyuk sub Nr. 2-do melly mind a Toronyra, melly mind az orára elégséges, söt még marad és belöle.

4-to Noha mi Várad Velenczére jártunk eddig a Templomba, mind az által itten Váradon minden Papi szolgálatok mind eddig Publicae voltak. és tartattak, mellyért az publicum Exercitiumhoz már tsak az kivantatik még, hogy a Templom ajtojn az utzára légyen és Toronynak légyen, az Harangok már meg engedettve lévén amint a 1-ső Punctumba jelentettük.

Sig. Várad, 26-ra 7-br 1786.

A. N. Váradí Görög nem
Unitus Rituson lévök.

Arch. ctt. Bihor, 3412 fasc. III--1786.

IX.

Infrascripti praesentibus recognoscimus, quod nos exigentiam Gratosae Determinationis Itae Congregationis Particularis Expositionem instantia, Graeci Ritus non Unitorum Varadiensium Suae Matti Ssae, fine obtinendi publici Religionis Exercitii, erigendaeque cum campanis et horologio Turris praesente etiam Admodum Reverendo Domino Simione Magyar

qua Deputato Diaecesano senatium Investigaremus, comperimus sequentia.

1-o Ex advoluta sub Nr. 1 opificum Specificatione pro hocce aedificio praeter Campanas et Horologium regviri summam 4372 Rft. 28 xrod; verum quia in adnexa hic sub Nr. 3 Instantia detegerent, se proprio Tegularum Exastorio provisos esse, ibique singula tegularum millia tribus tantum Rhenensibus, usitato proin hic pretio 2 Rftas vilis constare, adhaec Tegularum et Sabuli convectionem, potiores inter ipsos curribus et puentis provisi offerent; patet si haec deducatur prae expositam Summam non totam requiri. Summam hanc quin majorem 6150 Rftorum nempe primores eorum, hic sub Nr. 2-o obtulisse, statutoe in praesentiam Nostri, in eodem Documento contratos offerentes, oblationes suas coram nobis confirmasse, quin non nullos auxisse etiam; eisque eos facultatibus ita provisos, ut oblationes suas citra enervationem hic praestare possint.

2-o Civitatem Varadiensem nullam adhuc Turrim habere publice notum esse.

3. Expositas in Instantia 220 familia superesse.

4. Ecclesiam, et publicum exercitium hactenus non praefuisse, ante tamen admissum quoque privatum Religionis Exercitium, Parochum Várad Velentzensem, recognoscente etiam Nos Domino Diaecesano quoad haec Religioni addictos non Unitos nempe functiones Sacras. exercuisse Sacramenta administrasse.

5. Errigendam cum Horologio Turrim usui et ornamento futuram esse. — Supl. que humillimam hancce facimus Relationem. Sig. Várad-Olaszi die 20-o 7-bre 1786.

Ladislau Király de Leffkocz m. p.,
I. Cottus Bihor Tabulo Iud. Assessorus.

Stephanus Csanádi m. p.,
cottus Bihor et prof. fiscalis et... hoc actu deputatus
H. C. addictus.

Adamus Szacyvai m. p.,
p. Libati I. Cottus V. Iudliu

X.

Inclyta Particularis Congregatio !

Ad Instantiam Communitatis G. R. non Unitorum M. Văradiensis, fine obtinendi publici Religionis suae exercitii, errigendae item cum Campanis, et horologio Turris, altissimo Loco supplicantis praescriptam per Excelsum Consilium Regium Locumtenentiale Investigationem Inclyta Particularis Congregatio in concursu etiam Deputati quoque mei Dioecessani peragendam ordinare dignabatur; cui interim praesens idem Deputatus siquidem super momentiosis reflexionibus, quo mihi hoc in merito occurrerunt, quasve Inclyte investigati deputationi per ipsum proponi demandaveram, exauditus haud fuerit, hinc etiam factum est, quod relationem Deputationis eo usque haud subscripserit, usque dum mea in Observum Instantiae hujus Inclytae Particulari Congregationi praesentavero Momenta, et Considerationes:

Quare eorum loco sequentia demisse subnecto: Gratiose imprimis Inclyta Particularis Congregatio representationis meae sub 26 Februarii. 1783 ea occasione exhibitae meminisse dignabitur, qua negotium investigationis Instantiae ejusdem Communitatis, Oratorium, Domum item Parochialem, et Ludimagistri in ipsa Civitate Capitulari Vărad errigi, quae etiam jam majori in parte surgere conspicitur, supplicantis, per Inclytam adhuc Universitatem pertractabatur:

Per hanc sat superque remonstratum fuisse arbitror, quibus e motivis, et argumentis a Petito suo supplicans Communitas iuste removeri debeat:

Cujus tenorem ut paucis complectar, ist hic revocari juvat:

Haec quippe diserte perhibet, jam Ecclesiam, etiam Vărad Velenczensem, cui rem et supplicans communitas incorporaverat non sine sensibili miserae Contribuentis Plebis aggravio, erectam fuisse: remonstrandum enim habetur per fidedigna ipsorum opificum Magistrorum Documenta, struc-

turam hanc licet ad Vires exhibiti pro tunc 4500 florum Fundi, erectio oratorii Velencziensis, alias etiam nobilissiam quam cunque Parochiam repraesentare quentis, clementer solum, sed et Viginti, et ultra, milia florenorum adaequase admissa fuerit, superasse :

Porro remonstratum habetur, in conformitate praededucti Contribuentium Oneris, et aggravati, summam hanc citra collectas Vetitas, et ocultas conflare vix potuisse: siquidem non absimiliter remonstratum haberetur, quod complures profusa ac adeo, ne dixerim prodiga liberalitate per 100, 200, 300, 400 et 500-0 florum symbolam obtulerint, quorum substantia vix oblationem adaequare prosumitur.

Item remonstratum habetur, oratorii hujus, quodnunc Varadini in opere est, nullam prorsus necessitatem videri, siquidem oppidum Várád Velencze, ubi sua jam, sumptuosa adeo provisi sunt Ecclesia, et ad quam supplicantes semet conscribi cura sunt, exquo admodum distaret intervallo :

Remonstratum dein etiam ex ipsis actis Commisionis Regiae Anno Adhuc 1756-0, 1757-0 et 1758-0 Varadini in negotio Religionis Celebratae habetur, que Oratorium supplicantibus Varadini nulla prorsus ratione Competere evincunt :

Verbo remonstratum habetur, eos in dependendo quanto Contributionali semet morosos non solum, sed et ex hoc Incidenti restantiarios etiam exhibuisse :

Cujusmodi Motiva, et argumenta jam illa occasione, dum ipsum oratorium Varadini aedificandum sibi admitti supplicantes petissent, per Inclytam Universitatem vehit pregnantia, ita permoverunt, ut eadem ad Excelsum quoque Consilium Regium justo suo Patrocinio Comitati non defuerit :

Atque agnitati huic, per ipsum quoque Excelsum Consilium gratiose agnitae, unice tribuo, quod supplicans Communitas mediante Benigna Resolutione Regia, Via Excelsi Consily Regii sub 24-to Marti 1783 intimata ab infundato Petito suo remota fuerit :

Quod interim erga repetitum saepe fatae Communitatis supplicem subseque, Praemissis omnibus non obstantibus, sua Mattas Sacratissima privatum ei M. Varadini admiserit Religionis exercitium, id *speciali gratiae, et Clementiae Caesaro-Regiae*, quemadmodum Benigna Resolutio Regia sub 27-ma Septembris 1784-ti intimati innuit abscribendum habet.

Et ideo Clementia hac Caesaro-Regia uti, non vero abuti deberent: quod vero eadem vel in ipsa modernae Ecclesiae suo structura, quo Basilicae potius, quam privati Oratorii formam refert, in observum Benignarum Normalitium Resolutionum Regiarum, eatenus repetitum interventarum abusi sint, cuique vel fugitivo oculo molem hujus structurae intuenti, palam fit, licet enim Communitas supplicans, velut supra attactum est, in erectionem, et plenarium Consumationem oratorii sui, in quantum mihi constat, 10946 flnos 24 xr. duntaxat Fundum produxerit, nemo tamen negaverit, eandem in statu etiam, quo visitur moderno, fundum hunc non solum vel adusque, sed et notabiliter, sex et pluribus etiam mille florenis excessisse: quid dicam de perfecta ejus consumatione? Haec profecto (haud aberravero) alia adhuc Decem Millia facile absunet:

An non sensibile exinde aggravium, imo Conservationem in vere miseram Contribuentem Plebem redundare oportuerit. Iuclyta Particularis Congregatio perspicere dignabitur, sed et agnoscere supplicantes indignos omnino non solum reputandos esse, quibus nova Caesareo-Regia conferatur Clementia, et secundum modernum eorum Postulatum, erectio Turris cum Campanis, et horologio admittatur, dignos e converso in quos ob transgressionem altissimarum ordinationum, in negotio Religionis emanatarum, excessive evecta, et cum tanto Contribuentium onere ampliata oratorii sui mole comprobatum, tauquam provacicatores severius etiam animadvertatur.

Sed etiamsi ex obligatione, et collatione Investiganti Deputationi proposita, nullum miserae Contribuentis Plebis

pro Praesenti praementui posset aggravium, illud tamen dubio procul pro futuro sequi oporteret: lam enim supra remonstratum habetur, in erectionem Ecclesiae suae Velencziensis fundum 4500 flnos exhibitum fuisse, et tamen Vigintimillesimum etiam excessive florenum numerum: Prostructura moderni sui M. Varadiensis oratorii 10946 flnos impendendos proposuerunt, et tamen jam nun etiam, hi et ne ad mediam quidem adhuc perfectionem pervenerit, fundum multis superat millibus: Nunc pro Turrii supra id quod requireretur, generoso ore notabilem 6150 flnorum offerunt Summam: quam etiam moli Turiss quoque in sua proportione accomodata fuerit, had suffecturam, nemo negaverit: quid dicam de Campanis, et horologio?

Quod in reliquo Puncto 2-o Instantiae suo exponunt, partem quippe Civitas Cis Crysium situatam Turri hujus publicae etiam securitati provideretur: Pro moderno Statu, et tempore expositio Supplicantium vera quidem est, quin tamen recte eosum Turris ad prospiciendum publicae securitati, necessaria foret; Pro Romano enim Catholica Ecclesia Parochiali in eadem civitate situata Turris cum horologio etiam cum opificibus effective conventa primo ad futuro vere suscitabitur, quem in finem ad notorietatem etiam supplicantium Materialia Requisite et procurantur, et parantur.

Cui accedit et id quod ad humillimam meam Instantiam fine Resolvendae e Fundo 8500 flnorum in Dioecesis meo Necesitates Virtute B. Plani regulatividestinato, ad Cathedralam Ecclesiam meam, a supplicantium Oratorio exiguo aliquot Centum Pasuum spatio distantem, aedificando cum horologio et Cathedralam Ecclesiam ad decentibus Campanis sue Majestati Sacratissime Via Excelsi Consilii Regii Locumtenentialis eshibitam, ea praeliminaris emanaverit Resolutio, quae effective etiam, et realis resolutionis subseguntune spem ne in minimo mihi dubiam reddere possit;

lam vero si supplicantium queque in una eademque Civitate permissio duabus Romano-et Greco-Catholicis, exig-

num admodum spațium occupatura, tertia etiam accederet Turis, profecto ut in vicem, quem ad modum 3-tio Instantiae suae Puncto exponunt destinatum pro Divinis tempus e suo horologio, et signo propriatum Campanarum observare possint, eos omnibus trinis, una eademque hora coincidere quentibus pulsibus confundi potius oporteret.

Quoniam autem Ritus Graeco-Catholicorum à Ritu non Unitorum (Dogmate fidei orthodoxae excepto) in nihil prorsus differet adeoque officia Divina eodem opud non Unitos, cum Graeco-Catholicis perficiantur tempore, alienus non sum, quid ad tenorem etiam Benigne Resolutionis Regiae, in negotio Religionis, signanter quoad Campanarum Consum, per homines cujus cumque alterius Religionis, cum Catholicis forendum sub 1 Augusti a. b. emanata, quim inquam supplicanti Comunitatem in eundem cum cathedrali Ecclesia mea campanarum consum promptissimo admittam animo, dummodo Conditionibus in hac eodem Benigna Resolutione Regia expressis satis faciant

Quanto Instantiae Puncto de imperturbate per ipsos ab Immemorabili erectis Parochiis velut veritati minime Consono, adeoque nec Considerationem subeunte, praetermissò, quinto quoque, si supracitate bine Romano-et Graeco-Catholicae Turres erectae fuerint, relate ad Decorum, quem Snpplcantes persuam Turrium Civitati Conciliare sataqunt, abunde satis fit:

Quae omnia praemissa si justa pensentur nemo est, qui Petitionem supplicantium haud aequam, sed et Cathedrali Ecclesiae meae non minus, quam Parohiali Latini ritus Ecclesiae praejudici osum agnoscat: et sicut Inclytam quoque Particularem Congregationem Supplcantes à Postulato suo, siquidem Turris hoc cum horologio publicum Religionis exercitium redoleret, quod tamen ipsis in Benignis Resolutionibus Regiis nullatenus competit, ac ob id etiam privatam per concessionem oratorii duntaxat admissum est, justissime remove debere, anituram non dubito, ita demissis oro Precibus, quo has meas is observum supplicantium expositionis

positas Reflexiones ad Excelsum Consilium, apud quod et ipse eatenus acturus sum, comitari dignetur.

Qui Solita cum Veneratione persisto

Inclyte Particularis Congregationis

M. Varadini die 11, 8-bris 1786

humillimus servus

Moyses Drágos m. p.

Eppus G. R. Catholicorum

M. Varadiensis

Arch. ctt. Bihor, 3412 fasc. III. 1785.

3636

XI.

Inclyte Comitatus.

Instantus ille casus, qui hodie ad Templum Graeci Ritus Non Unitorum, quod M. Varadini nunc aedificatur, evenit tanti exs momenti ut silentio praeteriri haud quaquam debeat, eo quidem magis, quod ex septem opificibus, atque operariis mole ruentis superioris templi coronidis oppresis, ac ex suggestu deturbatis, tres jam vitam cum morte commutaverint, duo praeterea morti vicini, exiquam recuperandae valetudinis spem faciant, duo alii vero graviter laesi fuerint. Cum autem supponi possit: defunctos hos miseros uxores atque liberos post se reliquisse, qui jam intercendente funesta maritorum, atque patrum morte vitae porro sustentandae mediis fors destituuntur; hisce officiose intimandum esse duxi: ut medio exmitendorum disinteressatorum Commissariorum adhibitis etiam rei archyctonica peritis, ruinam templi lustrari, atque in veras ruinae huius causa fidedigne inquirere: nec non cujusnam culpa eadem contigerit? statim genuine atque conscientiose investigari, simul vero etiam relictas fors familias, atquae sustentando illorum vitae media conscribi curet

et de compertis Informationem Circumstantialem horum
quotoiquis praestet In reliquo singulari observ persisto.

Inclyti Comitatus

M. Waradini 29-a 7-br. 1786.

obliguus Servus

Samuel C. Teleky m. p.

Arh. ctt. Bihor 3376 fasc. III. 1783.

XII.

Infrascriptus demisse refero, quod in conformitate Gratosarum Excellentissimi Domine Supremi Comitatus dno 29-a 7-bris Anni curentis sub Nr. 3636 emanatorum ordinationum Subsecutaque I-ae Particularis Congregationis Die 3-a 8-ber Anni praeterniis Determinationis, tam interventam Templi Graeci Ritus non Unitorum Incolarum Magno Varadiensium Ruinam quam et cujusdem ruinae causas, et cui haec impu-
tanda veniat presentibus, finem in hunc convocatis peritis opificibus Iosepfo quippe Hofman, et Bartolomeus Hulich, ac Ipsis quoque Curatoribus Excelsio Mihaile Püspöki et Mihaile Kristoff Investigaverim, prout et id Serio indagaverim, quod nam e Murariis, aut aliis operariis é superiori coromide fati Templi deciderint? et nun illi reconvaluerint, aut vero Mortem subire debuerint? ac denique num illi uxorati, vel caelibes quibus ne facultatibus provisi fuere? Compere-
rim itaque causam totius hujus ruinae illam fuisse, quod pro-
mentionati Incolae Varadienses Sumptibus parcere volentes, Coronidem é puris tegulis, iis que ob defectum glebae, teste oculato pessimis nulla soliditate adhibita, extruere voluerint; ubi preinsertorum opificum fassione, — Feramentis de ne-
cesse firmare debuissent; nam taliter, Superveniens quoque

pluvia quam pro causa ruinae tam ipse Iacobus Eder, operis hujus Magister, quam et ipsi Curatores assignat, nocumento neutiquam fuisset. Quod vero feramento applicata non fuerint, Curatores hoc in merito, provocant semet ad fatum Magistrum Eder, quod nimirum totum hujus Templi negotium eidem concrediderint, consequenter ipse de facto respondere teneatur: ad quod idem reposuit, verum quidem esse, aedificium ipsi concreditum fuisse, Monitum attamen per curatores, ipsum extitisse, ut sumptuum rationem habeat; tum vero ex eo, quod coronidem abs que etiam feramentis stare posse judicaverit, id ipsumque, alibi, quoque probaverit, culpa eundem nullatenus manere possit, Ruinam enim hanc, unicae uti jam premisit, tempori pluvioso tribuendam habet.

Quod autem per interventam hanc coronidis ruinam, Septem Murari fataliter desurbati sint, tam ex relatione aliorum quam et ex fazione Iosephi Rachel, qui pariter fatalem hunc casum experiri debuerit, evidens est; Neminem attamen praeter Adamum Purchat Annorum cir. 27 ac caelibem mortuum esse, post cujus obitum 36 cir flor. referente fato Iacobo Eder reperti, et ad manus Iudici V. Olasziensis depositi sunt, — Laesi preterea graviter sunt, Stephanus Fecz, uxoratus quidem, ast sine prolibus. Ioane item Lincz pan Caelebs, et Iosephus Fecz Tiro, qui qualiter Constituantur, Relatio Chirurgo Comitatus uberius edocebit: reliqui vero, uti prenominatus Iosephus Rachel caelebis, Iosephus Moring uxoratus et Gabrill Khenig pariter uxoratus, in tantum jam sanati sunt, ut Laborius quoque incubuerint.

Quibus taliter adinventis, admoniti sunt promentionati Curatores, ut Coronidem illam non nisi e lapidibus pro futuro Construere continuare que ausint; ad quam hanc meam admonitionem reposuere Iosephus Hoffman, et Bartolomeus Huhli, quod ittam quidem continuare tegulis quoque possunt, dummodo tegulus majores, finem in hunc adepturas, selective applicent, ac feramenta in solita quantitate, et qualitate adhibeant; que haec ipsorum opinio licet rationabilis sit, ab

uberiori attamen Dispositione habita exmissionis ratione pre-
stalandum ipsis venire declaraverim.

Sig. V. Olaszi Die 11-tes 8-bres 1786.

Ladislau Király de Leffkocz m. p.

Deputat Asesor.

Arh. ctt. Bihor 3655 fasc. III 1786.

XIII.

Illustrissime ac Reperendissime Domine Praesul!

Dulcis illa praeteritorum memoria, quod nos pristinorum recordari jubet et eo Fiducia perducit, ut Illustritatem Vestram Praesulem Nostrum eatenus exoremus, ut Ecclesiam Nostram Magno-Varadiensem Deo dicatam Consacratione adhuc careu-tem, suo modo, et Ritu sanctificare, cumque Reliquiis Sanctorum necesaris gratiose providere, hoeque fine ypsament ad nos exhumiliare dignetur.

Probe interim gnari Illustritatem Vestram pluribus Occu-
paciunibus officiosis graviter detineri; eatenus simul ex
orandam habemus, ut si nos — quod firmiter speramus —
hacce sua Benevolentia mactare dignata fuerit, eatenus gra-
tioso suo cum defixione adventus termini, et hoc in passu
edendi Ordinibus di (c) tato Responso tempestive consolore
dignetur; Felices noster et amplius! Sub tam dilecti Prae-
sulis Auspicio Ecclesiam nostram sanctificatura in antecessum
decantantes; gratiis et favoritibus, penes Osculum sacrorum
Manorum recomandanti perseveramus Illustritati Vestro, hu-
millimi servi Primores et Curatores G. N. U. Ritus Magno-
Varadiensis.

XIV.

Prea cinstit comunitaş a Orăzii mari de legea grecească neunită, mie preacinstiţi.

Eu mai jos numitul în anul 1770 Decemvre 23 am venit aici ca un diacon, iară în anul 1774 Ianuarie 20 zile mi sau cetit singhelie ca unui paroch, iară aci 41 de ani prin care m'am şi aşezat aci până în ziua de astăzi, iară în anul 1781 în 21 Mai am fost ales de cinstitul cler din varmejia Bihării cel neunit şi am fost trimis la Karloveţ cu cinstitul Domn Mihai Kristoff la sobor deputaţi, carele s'a ţinut două luni şi patru zile pentru punerea Mitropolitului a răposatului Moise Putnic. Iarăşi în anul 1790 întâie zi August am fost aici trămis cu cel mai sus pomenit de bun neam Domnul Mihai Kristoff şi am fost trămis la Temesvár la sobor unde s'a pus metropolit Escelenţa Sa Domnul Stefan Stratimirovici, carele şi în ziua de azi stăpâneşte, unde am zăbovit trei luni de zile. Iarăşi în anul 1793 am fost ales iară de cinstitul cler, şi cu voe a cinstitei deputaţi episcopeşti cei de atunce încă şi a adunării noroadelor ce era strinşi, şi am fost pus asesor de konzistorium în 29 a lunei August unde mă aflu şi până în ziua de astăzi, după-ce în anul 1798 am fost ales eară de Preacinst. Sfinţitul Episcop al nostru Pavel Avacumovici şi pus administrator la cinst. Protopopiă a Peşteşului, unde slugind eu 10 ani întregi, 17 biserici s'au zidit din iznov cu multă trudă şi vorbe ale mele. — Prea cinstit comunitas! Aceste două slujbe şi osteneli necum să fie putinţă a le plini toate cu amăruntul cineva, ce încă şi ale gândi s'ar îngreoaia, mai vârtos cele mai sus scrise două deputăţii pă aceasta vreme aş lăsa casa pustie cu soaţă bolnavă şi cu prunci neputincioşi cum am lăsat eu, şi iară fără învăţatură şi fără de a ştire limbi a merge în ţară străină cum am fost silit a merge şi a sta înainte a tot neamului neunit cât să află sub împărăţia aceasta, şi unde şi toţi Domnii Episcopi

era de față și afară de dânșii o sumă de fețe deputați adecă din cler 25, din militari 25 din mireni iarăși 25 și împreună cu aleasa față împărătească adecă comisar. Pentru-ce dară cu mare umilință și jelnică inimă caz înaintea cinstitului comunitaș, ca mie după aceste în sus pusă osteneli și grele slujbe a mele, o cinstit și datornic Testimonie să le și aibă în vorbă, după care cinstită milă așteptând rămân, Al Cinst. comunitaș smerit slujitor Ioan Clintoc (vici) m. p. Asesor Conzistoriului neunit. — Preacinstitului comunitaș neunit a Orăzii-mari, mie prea cins. frați și fii sufletești, smerită cerere al înlontru scrisului.

XV.

Bine credincioasă, aleasă și iubită comunitate!

Excelența Sa Domnul Archiepiscop și Metropolitul Carlovețului Ștefan Stratimirovici de Kulpin, după ce Prezeșul Conzistorului din Várad Velențe și protopresbiterul Orăzii mari Macsim Manuilovici prin a Sa Preaosfințita Chesaro-Crăiască și Apostolicească Maestate s'ar fi rezolvit de episcop Vârșețului, cea mai mare îngrijare au avut despre acea: ca să poată pune în locul pomenitului prezeș alt bărbat vrednic de a porta sarcina aceea, și pe unul ca acela să așeze acolo, carele precum cu purtare așa și cu fapta să fie pildă bună a tot clerului și poporului, carele așezatului întrânsul încrezământ a răspunde, și îndestul a face să fie harnic și silitor. — Deci batăr că Excelența Sa după preainalta putere Archiepiscopescă, fiind eparchia Aradului încă sub Administrație, ar fi putut singur de sine pe cine ar vrut vrea să anomească acolo la Oradea-mare de Prezeș și protoprezbiter, totuși în gimpreună șederea noastră a Episcopilor au luat lucrul înainte, și ascultândune și pre noi, iar mai vârtos pre mine și Prezeșul de mai nainte pe Preasfinția Sa Domnul Episcopul Vârșețului Maxim Manuilovici ca pe unii

ca aceea la care's mai bine cunoscute stările împrejur ale eparchiei Aradului, s'a anumit și rânduit *Atanasie Boțco* Protoprezbiterul Boros-Ineului, ca să meargă la Oradea mare de Protoprezbiter și prezeș Conzistorului de legea noastră din Várad Velencze nu altmintrelee și *paroch dintâiu la Oradea-mare*, carele precum lucrurile și greumânturile așa să le poarte, ca și Prezeșul de mai dinainte, nu altmintrile și obișnuitele venituri de Prezășie, Protoprezbiterie și parochie să le tragă și hăznălească. Așa dară de vreme ce Preasfinția Sa Domnul episcop al Vârșetului, la care lucru întroducerii sus nomitului Bineîncuviințatului Domn Protoprezbiter Boțco, precum dela Excelenția Sa Domnul Mitropolitul, așa și dela mine au fost încredințat, mai nainte de venirea acestui nou Prezeș, la eparchia Sa a Vârșetului s'au dus, deosebi am voit a Vă înștiința despre aceasta pre Dumneavoastră iubită Comunitate ca să știți și să cunoașteți pe *Atanasie Boțco* a fi anumit și rânduit de prezeș Conzistorului nostru din V. Velențe, protoprezbiter și paroch Orăzii mari, cu aceea însași putere, îndreptare și rânduială, cu care au fost prezășul de mai nainte Preasfinția Sa Domnul Episcop Macsim Manuilovici. — Pre lângă Archipăstoreasca aceasta a Me înștiințare, poftindu-Vă pace, sănătate și blagoslovenia mea cea Archie-rească dânduvă rămân. Al binecredincioasei și iubitei comunități. În Arad 8 zile Aprilie 1829 — de tot binele vremelnic și vecinic poftitor Ios. de Putnic, m. p. Epp.

XVI.

Onorată comunitate, fiilor duhovnicești mie adevărat iubiți.

La recursul Onoratei Comunități dto 2 curg. mie prin patru vrednice mădulare ale sale înmănat, următoarele luări de seamă care și deputaților acelor ai săi le-am împărtășit cu cuvinte am dus a le face: Cere onorata comunitate în

urma rezignării parochului mai nainte al său protoprezbiterului Peșteșului Iosif Popovici, ca din temeiul că numărul credincioșilor bisericeii noastre de acolo foarte sau împuținat, și iarăși onorata comunitate prin cumplitul foc dinainte de 3 ani în slabe stări au pus, *în viitorime acolo în Oradea numai un paroch să statornicească*, și așa să se trimită acolo un preot în știință, cântare și țărămonie încât numai deosebit, carele va agonisi toată plata cea mai nainte alor doi parochi acolo, *dar despre celalalt de mai nainte paroch al său protoprezbiterul și prezeșul Conzistoriului Atanasie Boțco nimic atinge de tot închizându-l afară*, — cererea aceasta a onoratei Comunități întru atâta încât poștește un preot în știință și sfintele slujbe mai deosebit spre dreptate e rezimată; dar încât pre întâiul său paroch, carele e acolo instalat și ca protoprezbiter și Conzistorialnic prezeș, este cea dintâiu persoană în districtul acela, îl trece cu vederea, voind doară al închide afară, asta precum dreptății așa și rândului bun, căci prin închiderea aceluia afară urâtă știrbire sar face în auctoritatea dânsului, de aceea cu adevărat așa un bărbat nu este vrednic. Și din acel temei nici am întârziat trimișilor săi a propune, că nici cât maș îndoi pentru viitorime a statornici acolo un paroch cu plata de Onorata comunitate mie propusă însă așa că de acuma dată sus atinsul D. protoprezbiter singur paroch acolo să fie... In Arad în 15 Septemvre 1838, de tot binele voitoriu Gerasim Raț m p Episcop.

Prețul 1 coroană